

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sašo Miklič

Mentor: doc. dr. Milan Balažič

**TRG KOT NEEGALITAREN IN KAOTIČEN MODEL
EKONOMIJE TER INTERNETNO PLANIRANJE KOT
ALTERNATIVA – politološka refleksija**

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2005

KAZALO:

1. UVOD	3
2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR	4
2.1 HIPOTEZE	4
2.2 UPORABLJENE METODE	5
2.3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	5
2.4 STRUKTURA NALOGE.....	7
3. NEEGALITRANOST TRŽNEGA SISTEMA.....	7
4. KAOTIČNOST TRŽNEGA SISTEMA.....	15
4.1 VELIKA GOSPODARSKA KRIZA.....	17
4.2 DRUGE KRIZE	22
4.3 RECESIJA	23
5. KONCEPT INTERNETNEGA PLANIRANJA	27
5.1 OSNOVNI MEHANIZEM INTERNETNEGA PLANIRANJA V	28
NEPOSREDNI DEMOKRACIJI.....	28
5.2 O DENARJU IN RAZVOJNIH POSOJILIH	31
5.3 IZOBRAŽEVANJE	32
5.4 O DELU	33
5.5 USTVARJALNI IN UČINKOVITOSTNI BONUSI	35
5.6 TRŽNI SISTEM EKSKLUZIVNIH IN RABLJENIH DOBRIN	36
5.7 ZASEBNA SFERA.....	36
5.8 KMETIJSTVO	37
5.9 ORGANIZACIJA SKUPNOSTI.....	38
5.10 PARALELNI SISTEM?.....	39
6. PRIMERJAVA TRGA IN INTERNETNEGA PLANIRANJA	40
6.1 POGLEDI	44
7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ.....	49
8. SKLEP.....	50
9. VIRI.....	54

1. UVOD

Velikokrat dobimo občutek, da se ljudje prehitro sprijaznijo z obstoječim stanjem reči – statusom quo. Za ta pojav se odpira več možnih razlag. Lahko, da so ljudje po naravi leni in imanentno nenaklonjeni aktivnosti. Lahko, da so naklonjeni aktivnosti, a ker so odvisni od omejene količine osebne energije, morajo z njo skrbno racionalizirati. Možno pa je tudi, da se ljudje sprijaznijo z obstoječo ureditvijo, ker so preprosto obupali v iskanju alternative.

Dandanes marsikateri zemljan o svojem političnem in ekonomskem sistemu razmišlja na zadnji navedeni način. Oba sistema sta sicer slaba, a boljša od vsega, kar smo do sedaj poskusili. Ali kot je lepo dejal Sir Winston Churchill v svojem znamenitem citatu o demokraciji: »Democracy is the worst form of government except for all those others that have been tried.« Nekateri posamezniki celo menijo, da smo preizkusili že čisto vse možne alternative in da je liberalna demokracija evolucijsko najučinkovitejša.¹ Kapitalizem je torej tu za vedno in ideološkega razvoja človeštva je s tem konec.

Sami nismo takšnega mnenja. Verjamemo, da lahko ustvarimo boljši in manj konflikten sistem. Glavni namen pričujoče diplomske naloge je prikazati možno alternativo in jo primerjati z obstoječim ekonomskim ustrojem. Poleg tega se nam zdi vsako dodatno razmišljanje o ekonomiji v svetu vedno večje ekonomske neenakosti in ekološke destruktivnosti več kot smiselno.

Naše razmišljanje nas je tako peljalo na področje, ki bi ga tradicionalno imenovali levi del političnega spektra oziroma spekter enakosti. Zdi se nam, da bi predstavljenemu sistemu težko dali oznako socializem, razen v njegovem najširšem smislu. Vsekakor pa takšne oblike socializma še nismo videli v realnosti. Če razdelimo socialistične sisteme na avtoritarne in demokratične, ter mislimo, da so bili vsi do sedaj zgodovinsko

¹ »Komunističnega sveta ni več, razen v utopiji. Nekateri se še oklepajo ortodoksije in stavijo na radikalno zavračanje in želje, da bi znova našli revolucionarno milost in moč izziva. Vendar se ideal brez prave teoretske opore umika v spomin na prihodnost, čakajoč na zgodovinske okoliščine, ki bi znova omogočile eksperimentiranje, pustolovščino selitve v svet »obče blaginje« (Dilas-Rocherieux 2004: 407-408)«.

realizirani sistemi avtoritarni, potem bi bil opisani sistem oblika demokratičnega socializma. Za sam opis sistema v uvodu sicer ni dovolj prostora, v osnovi pa je zasnovan tako, da poskuša najti neko bolj optimalno kombinacijo med družbeno tekmovalnostjo in družbeno kooperacijo, oziroma da je sistem manj konflikten za celotno okolje.² »Nevidno« roko trga pa zamenja viden družbeni konsenz.

Imeli smo tudi določene pomisleke o ideji, ki bi v svojem bistvu izhajala iz planskega gospodarstva, dokler nismo prebrali argumentov verjetno največjega kritika planskega gospodarstva, Friedricha A. Hayeka (Hayek 1992).³ V pričujočem besedilu bomo z njegovimi trditvami večkrat polemizirali.

2. METODOLOŠKO HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 HIPOTEZE

V okviru diplomskega dela postavljamo dve hipotezi, in sicer:

HIPOTEZA 1

Trg je v svojem delovanju neegalitaren in kaotičen.

HIPOTEZA 2

² Tu se išče boljša kombinacija med trgom in planom, ki vedno obstajata v vseh družbenih sistemih, vendar v različnih stopnjah. Tako je tudi točneje zahodna gospodarstva imenovati mešana gospodarstva, kajti država ima tu pomembno vlogo, a ne tako veliko in restriktivno kot v bivši Sovjetski zvezi (Cameron 2003: 335).

³ Njegova glavno tezo proti planskemu sistemu lepo strne že na začetku svoje knjige. Tako pravi (Hayek 1992: 9–10): »Socialisti te stvari vidijo drugače. Razlike ne nastopajo samo, ko gre za zaključke- drugače vidijo dejstva. Kot bo očitno na straneh, ki sledijo, je to, da se socialisti motijo o *dejstvih*, za moj dokaz bistveno. Pripravljen sem priznati, da bi lahko bili, če bi bile analize delovanja obstoječega ekonomskega sistema- in možnih alternativ-, ki so jih opravili socialisti, dejstveno točne, dolžni zagotoviti prilagoditev delitve dohodka določenim moralnim normam in da bi bila takšna delitev možna samo s podelitvijo moči usmerjanja uporabe razpoložljivih sredstev osrednji oblasti ter bi lahko pomenila odpravo individualnega lastništva produkcijskih sredstev. Če bi denimo držalo, da je lahko rezultat centralnega usmerjanja produkcijskih sredstev vsaj tolikšen kolektivni proizvod, kot je ta, ki ga proizvedemo danes, bi lahko dejansko predstavljalo resen moralni problem, kako naj bi to storili pravično. Temu seveda ni tako. Razen razdelitve proizvodov na konkurenčnem trgu namreč ni nobenega znanega načina, ki bi posameznikom povedal, kako naj usmerjajo svoja individualna prizadevanja, da bodo kar največ prispevali k celotnemu proizvodu.«

Internetno planiranje nam lahko omogoča bolj demokratičen in stabilnejši ekonomski sistem.

2.2 UPORABLJENE METODE

Pri svojem delu bomo uporabili naslednje metode:

deskriptivno metodo za navajanje podatkov, opis internetnega planiranja in definicijo osnovnih pojmov;

komparativno metodo za primerjanje kapitalističnega načina produkcije in predlaganega načina planiranja;

analizo in interpretacijo sekundarnih virov, prek katerih bomo iz raznih knjig, člankov, internetnih strani ipd. izluščili za delo bistvene informacije (Bučar, Šabič in Brglez 2002: 6–37).

Zaradi prostorske omejenosti in praktičnih razlogov pa bo uporabljena tudi metoda abstrakcije.

2.3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Kapitalizem

Tip ekonomskega sistema, ki temelji na (1) privatni lastnini nad večino virov, dobrinami in ostalimi stvarmi (privatno lastnino); (2) svobodi do proste uporabe virov, dobrin in ostalih stvari, ki so v privatni lasti, da z njimi dosežemo čim večje možne plače, najemnine, obresti ali profit; (3) sistemu relativno konkurenčnih trgov. Medtem ko vlade ustvarjajo legalna pravila igre v kapitalizmu in skrbijo za razporeditev javnih dobrin, kot so nacionalna obramba, izobrazba in infrastruktura, pa so proizvodnja, potrošnja in razporeditev virov v rokah posameznih podjetij in potrošnikov. Pojem kapitalizem izvira iz stališča, da je kapital v lasti posameznikov in ne vlade, kot je to v urejeno v socializmu

in komunizmu (<http://www.amosweb.com/cgi-bin/gls.pl? fcd=dsp&key=capitalism>, 10. 4. 2005).

Plansko gospodarstvo

Ekonomija ali ekonomski sistem, ki se v veliki meri zanaša na centralno planiranje vlade z viri za razrešitev treh osnovnih vprašanj alokacije. Pogosto se plansko gospodarstvo imenuje tudi komandna ekonomija. Plansko gospodarstvo je nasprotje od tržno usmerjenega gospodarstva – kapitalizma. Na velikem spektru ekonomskih sistemov plansko gospodarstvo leži veliko bližje čistemu komandnemu gospodarstvu kot pa čistemu tržnemu sistemu. Bivša Sovjetska zveza in Kitajska sta bili najvidnejši predstavnici planskega gospodarstva (<http://www.amosweb.com/cgibin/gls.pl?fcd=dsp&key=planned+economy>, 10. 4. 2005).

Trg

Organizirana izmenjava proizvodov (dobrin, storitev ali virov) med kupci in prodajalci na specifični geografski lokaciji in v določenem časovnem obdobju. Trg je izmenjava med kupci, ki želijo proizvode – stran potreb trga, in prodajalci, ki te proizvode imajo – dobavna stran trga. V bistvu kupec da denar v zameno za proizvod, medtem ko prodajalec da proizvod in dobi zanj denar. Iz tržnega stališča morajo za obstoj trga obstajati naslednji pogoji: ciljni kupci morajo imeti možnost, da kupijo proizvode ali storitve; morajo imeti željo ali potrebo po teh dobrinah; ciljna skupina mora biti pripravljena v zameno za dobrino dati nekaj nazaj; na koncu pa morajo imeti kupci tudi moč – avtoriteto za nakup. Če so vsi ti pogoji izpolnjeni, obstaja trg (<http://www.amosweb.com/cgi-bin/gls.pl?fcd=dsp&key=market>, 10. 4. 2005).

Egalitaren

Stremeč k družbeni enakopravnosti; »brezrazredni družbi« (<http://www.wordreference.com/definition/egalitarian>, 10. 4. 2005).

Kaotičen

(1) Brez vidnega reda ali organizacije; (2) brez kakršnegakoli reda, nepredvidljiv in zmeden; (3) zelo odvisen od začetnih pogojev (<http://www.wordreference.com/definition/chaotic.htm?v=b>, 10. 4. 2005).

2.4 STRUKTURA NALOGE

Diplomsko delo je sestavljeno iz osmih poglavij. Prvo poglavje je namenjeno uvodu in s tem nekemu osnovnemu premisleku o temi. Drugo poglavje precizira hipotezi, uporabljeno metodologijo ter temeljne pojme. Samo jedro diplomske naloge je zasnovano tako, da najprej izpostavi nekaj glavnih negativnih lastnosti tržnega sistema (v tretjem in četrtem poglavju), nato pa sledi predstavitev koncepta internetnega planiranja, ki naj bi te slabe lastnosti reducirjal in s tem omogočil manj konflikten sistem (peto poglavje). V nadaljevanju sledi primerjava tržnega sistema in internetnega planiranja (šesto poglavje). Tretje in četrto poglavje nam služita kot odgovor na prvo hipotezo (tretje poglavje preučuje neegalitarnost, četrto pa kaotičnost), peto in šesto poglavje pa za odgovor na drugo hipotezo. Sedmo poglavje je namenjeno verifikaciji hipotez, osmo poglavje pa je sklep z avtorjevimi zaključnimi mislimi.

3. NEEGALITARNOST TRŽNEGA SISTEMA

Mnogokrat se pojavlja vprašanje, zakaj so nekatere države revne, druge pa bogate? Če na določenem teritoriju obstaja dovolj virov za zadovoljitev potreb populacije (avtorjev pogled je tu predvsem globalen in manj ozko teritorialen), ki živi na tem območju, pa do realizacije teh virov ne prihaja, je za to kriva ekonomska politika. Ker pa dandanes prevladuje tržna ekonomska politika, je prav ta odgovorna za obstoječe stanje na svetu. Poglejmo torej, kakšni so njeni rezultati z nekaterimi izbranimi statističnimi pokazatelji.

Na svetu naj bi bilo 193 držav (<http://geography.about.com/cs/countries/a/numbercountries.htm>, 2.8.2005). Po podatkih Mednarodnega denarnega sklada (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/01/pdf/statappx.pdf>, 2. 8. 2005), ki so zbrani za 175 držav

sveta, skupina 29 najbolj ekonomsko razvitih držav ustvari 54,6 % svetovnega bruto domačega proizvoda, je zaslužna za 71,8 % vsega svetovnega izvoza dobrin in storitev, pri tem pa predstavlja le 15,3 % svetovnega prebivalstva.

Grupacija sedmih najbolj razvitih držav znotraj te skupine (Kanada, Francija, Nemčija, Italija, Japonska, Velika Britanija, ZDA) ustvari 43 % svetovnega BDP-ja, 42,3 % vsega izvoza dobrin in storitev, s tem da v njih živi 11,4 % svetovnega prebivalstva.

Grupacija osemindvajsetih zelo zadolženih in revnih držav (Čad, Zambija, Uganda, ...) pa predstavlja samo 0,9 % svetovnega BDP-ja in 0,3 % svetovnega izvoza dobrin in storitev, medtem ko v njih živi 6,4 % zemljanov.

Poglejmo še podatke za nekatere izbrane države.

	Država	Delež svetovnega BDP (%)	Delež svetovnega izvoza dobrin in storitev (%)	Delež svetovnega prebivalstva (%)
1	ZDA	20,9	10,4	4,7
2	Nemčija	4,3	9,5	1,3
3	Velika Britanija	3,1	4,7	1,0
4	Francija	3,1	4,8	1,0
5	Japonska	6,9	5,7	2,0
6	Rusija	2,6	1,8	2,3
7	Kitajska	13,2	5,9	20,7
8	Indija	5,9	1,0	17,3
9	Brazilija	2,6	1,0	2,8

(vir: IMF)

Poglejmo sedaj še druge kazalnike. Svetovna banka tako v svoji dokumentaciji Svetovni razvojni kazalniki 2005 (World development indicators 2005) (<http://www.worldbank.org/data/wdi2005/wditext/Cover.htm>, 3. 8. 2005) navaja, da imajo v državah z nizkimi dohodki v povprečju 44 dnevni časopisov na 1000 ljudi, 137 radijskih sprejemnikov na 1000 ljudi, 84 televizorjev na 1000 ljudi, 6,9 osebne računalnika in 16 uporabnikov interneta na 1000 prebivalcev. Po drugi strani pa imajo države z visokimi dohodki v povprečju 262 dnevni časopisov na 1000 ljudi, 1265 radijskih sprejemnikov na 1000 ljudi, 735 televizorjev na 1000 ljudi, 466,5 osebne računalnika in 377 uporabnikov interneta na 1000 prebivalcev. Zanimiva je tudi primerjava med Slovenijo in ZDA. Prva ima 168 dnevni časopisov na 1000 ljudi, 405

radijskih sprejemnikov na 1000 ljudi, 366 televizorjev na 1000 ljudi, 300,6 osebna računalnika in 376 uporabnikov interneta na 1000 prebivalcev. ZDA pa imajo 196 dnevni časopisov na 1000 ljudi, 2109 radijskih sprejemnikov na 1000 ljudi, 938 televizorjev na 1000 ljudi, 658,9 osebna računalnika in 551 uporabnikov interneta na 1000 prebivalcev.

V državah z nizkimi dohodki predstavljajo kmetijstvo 24 % bruto domačega proizvoda, industrija 27 %, predelovalna industrija 14 % in storitve 49 % BDP-ja. V državah z visokimi dohodki pa predstavljajo kmetijstvo 2 % bruto domačega proizvoda, industrija 27 %, predelovalna industrija 18 % in storitve 71 % BDP-ja. V Centralni afriški republiki predstavlja kmetijstvo kar 61 % BDP-ja, medtem ko v ZDA storitve predstavljajo 75 % vsega bruto domačega proizvoda.

V državah z nizkimi dohodki pride na vsakega prebivalca 0,2 hektara orne zemlje, v državah z visokimi dohodki pa 0,4 hektara. V razvitih državah imajo na 1000 kmetijskih delavcev 920 traktorjev, v nerazvitih pa le 4. Prav tako imajo razvite države veliko prednost v količini traktorjev na 100 kvadratnih metrov ornih površin. Teh je kar 436 proti šestinšestdesetim v državah z nizkimi prihodki.

V državah z visokimi dohodki v povprečju umre 7 otrok od tisoč, preden dopolnijo 5. leto starosti. V državah z nizkimi dohodki je le-teh 123. V razvitih državah pri porodu umre 13 nosečnic na vsakih 100.000 rojstev. V nerazvitih državah pa je ta številka bistveno večja, in sicer jih umre 689.

V državah z nizkimi dohodki je bilo leta 1990 775,8 milijona za delo sposobnih ljudi, v visoko razvitih državah pa jih je bilo 420,4 milijona. Do leta 2003 se je to razmerje bistveno spremenilo, saj je bilo takrat v deželah z nizkimi dohodki 1,040 milijarde za delo sposobnih ljudi, v deželah z visokimi dohodki pa 473,1 milijona.

Leta 2004 je bilo v državah z nizkimi dohodki na 1000 ljudi na voljo 0,4 zdravnika, v razvitih pa 3,8. Ker za dežele z nizkimi dohodki ni podatkov za število bolnišničnih postelj, navajamo podatke za dežele s srednjimi dohodki. Tu je na 1000 ljudi na voljo 3,7 postelje. Če to primerjamo z razvitimi državami, kjer jih je 7,4, je razlika kar precejšnja, pa čeprav to niso najrevnejše države.

V državah z nizkimi dohodki je v povprečju podhranjenih 25 % državljanov, v državah s srednjimi dohodki 10 %, za visoko razvite države pa teh podatkov ni.

V državah z nizkimi dohodki je v povprečju pismenih 68 % moških nad 15 let in 48 % žensk nad 15 let, v državah s srednjimi dohodki je pismenih 89 % moških nad 15 let in 87 % žensk nad 15 let, za visoko razvite države pa teh podatkov ni, mogoče je sklepati, da je verjetno odstotek pismenosti za oba spola še višji.

V državah z nizkimi dohodki je bilo v letu 2003 16,128 milijarde dolarjev tujih neposrednih investicij, v srednje razvitih državah 135,648 milijarde dolarjev, v visoko razvitih državah pa 420,998 milijarde dolarjev.

V države z nizkimi prihodki je leta 2003 potovalo 16,746 milijona turistov, v države s srednjimi prihodki 222,163 milijona in v države z visokimi prihodki 432,522 milijona turistov.

Za turiste, ki so potovali iz držav z nizkimi dohodki, za leto 2003 ni podatkov, so pa zato dosegljivi podatki za srednje in visoko razvite države. Iz srednje razvitih držav je tako leta 2003 potovalo 283,702 milijona turistov, iz visoko razvitih držav pa 387,248 milijona.

V visoko razvitih državah je leta 2003 živel 972 milijonov ljudi, v srednje razvitih državah 2,989 milijarde ljudi, medtem ko je v nizko razvitih državah živel 2,312 milijarde zemljanov. Celotna zemeljska populacija je leta 2003 tako znašala 6,273 milijarde ljudi in velika večina jih živi v državah z nizkimi in srednjimi dohodki.

V državah z nizkimi dohodki so v letih 1990 do 2003 v povprečju zabeležili 4,7-odstotno rast bruto domačega proizvoda, v državah s srednjimi dohodki 3,5 % in v državah z visokimi dohodki 2,6 %. Svetovni favorit v gospodarski rasti je Kitajska z 9,6-odstotno rastjo, najmanj pa se je razvijala Moldavija, katere povprečna gospodarska rast je v letih 1990–2003 znašala -5,9 %. ZDA so v tem času ustvarile 3,3-odstotno rast BDP-ja.

Nizko razvite države so v letu 2003 ustvarile za 1103,018 milijarde dolarjev BDP-ja, srednje razvite države za 6023,146 milijarde in visoko razvite države za 29.340,557 milijarde dolarjev BDP-ja. Samo BDP ZDA pa znaša 10.948,547 milijarde dolarjev. Najnižji BDP je imela v letu 2003 Gvineja Bissau, 239 milijonov dolarjev.

Države, ki imajo nizke dohodke, so v letu 2003 izvozile za 178,890 milijarde dolarjev tržnega blaga, države s srednjimi dohodki so izvozile za 1817,552 milijarde dolarjev tržnega blaga, države z visokimi dohodki pa so izvozile za 5579,666 milijarde dolarjev proizvodov.

Države z nizkimi dohodki so v letu 2003 uvozile za 203,046 milijarde dolarjev tržnega blaga, države s srednjimi dohodki so uvozile za 1.682,692 milijarde dolarjev tržnega blaga, države z visokimi dohodki pa so uvozile za 5.870,228 milijarde dolarjev proizvodov.

Države, ki imajo nizke dohodke, so v letu 2003 izvozile za 32,671 milijarde dolarjev storitev, države s srednjimi dohodki so izvozile za 268,567 milijarde dolarjev storitev, države z visokimi dohodki pa so izvozile za 1.427,894 milijarde dolarjev storitev.

Države z nizkimi dohodki so v letu 2003 uvozile za 36,040 milijarde dolarjev storitev, države s srednjimi dohodki so uvozile za 295,890 milijarde dolarjev storitev, države z visokimi dohodki pa so uvozile za 1.354,149 milijarde dolarjev storitev.

Leta 2001 je na svetu pod mejo 2 dolarjev na dan po regijah živel:

- v Vzhodni Aziji 864 milijonov ljudi, kar predstavlja 47,4 % vse tamkajšnje populacije,
- na Kitajskem 594 milijonov ljudi, kar predstavlja 46,7 % vse tamkajšnje populacije,
- v Evropi in Centralni Aziji 93 milijonov ljudi, kar predstavlja 19,7 % tamkajšnje populacije,
- v Latinski Ameriki in na Karibih 128 milijonov ljudi, kar predstavlja 24,5 % celotne populacije,
- na Bližnjem vzhodu in Severni Afriki 70 milijonov ljudi, kar predstavlja 23,2 % populacije,
- v Južni Aziji 1,064 milijarde ljudi, kar predstavlja 77,2 % celotne populacije
- v Subsaharski Afriki 516 milijonov ljudi, kar predstavlja 76,6 % tamkajšnjega prebivalstva.

V celoti je tako pod pragom 2 dolarjev na dan na svetu v letu 2001 živel 2,735 milijarde ljudi ali 52,9 % celotne populacije iz anketiranih držav.

Neenakost v porazdelitvi dohodkov znotraj države prikazujemo z razmerjem kvintilnih razredov (80/20) in z Ginijevim količnikom (Statistični letopis 2004: 269–270). Razmerje kvintilnih razredov (80/20) je razmerje med povprečnim ekvivalentnim dohodkom gospodinjstev v zgornjem in spodnjem kvintilnem razredu. Ginijev količnik pa je mera koncentracije dohodka. Njegova vrednost je med 0 in 1. Kolikor višji je, toliko večja je

dohodkovna neenakost. Poglejmo si te podatke za nekatere izbrane države (<http://www.worldbank.org/data/wdi2005/wditext/Cover.htm>, 3. 8. 2005).

	Država	Ginijev količnik	Odstotkovni delež dobička ali potrošnje	
			spodnji kvintil	zgornji kvintil
1	Albanija	28,2	9,1	37,4
2	Braziliija	59,3	2,4	63,2
3	Čile	57,1	3,3	62,2
4	Etiopija	30,0	9,1	39,4
5	Finska	26,9	9,6	36,7
6	Francija	32,7	7,2	40,2
7	Hrvaška	29,0	8,3	39,6
8	Indija	32,5	8,9	43,3
9	Japonska	24,9	10,6	35,7
10	Kitajska	44,7	4,7	50,0
11	Mehika	54,6	3,1	59,1
12	Nemčija	28,3	8,5	36,9
13	Ruska federacija	31,0	8,2	39,3
14	Slovenija	28,4	9,1	35,7
15	Velika Britanija	36,0	6,1	44,0
16	ZDA	40,8	5,4	45,8

(vir: World Bank)

Po navedenih podatkih tako v Sloveniji Ginijev količnik znaša 28,4 (podatki za leto 1998). Spodnji kvintil prebivalstva ima v lasti 9,1 % vsega dohodka, zgornji pa 35,7 %. Po novejših podatkih za leto 2002 (Letopis 2004: 278) pa ima Slovenija še nižji Ginijev količnik, in sicer 24. To jo uvršča v sam vrh najbolj egalitarnih držav na svetu.

Zanimiv pokazatelj svetovne neenakosti je tudi indeks človeškega razvoja (human development index), ki predstavlja kombinacijo 3 faktorjev: pričakovane življenjske dobe osebe ob rojstvu, znanja (združene vrednosti pismenosti v državi z bruto vpisnimi razmerji med prvo, drugo in tretjo stopnjo izobraževanja) in bruto domačim proizvodom na osebo. Vsako leto Program Združenih narodov za razvoj (United Nations Development

Programme – UNDP) izda letno publikacijo z naslovom Človeško razvojno poročilo (Human development report).

V letošnji (http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_HDI.pdf, 5. 8. 2005) je človeku najprijaznejša država Norveška, kjer indeks človeškega razvoja znaša 0,963. Drugo mesto pripada Islandiji z indeksom 0,956, tretje pa Avstraliji z 0,955. Četrto mesto si delijo Luksemburg, Kanada in Švedska z indeksom 0,949. Na sedmem mestu je Švica z 0,947. Nato sledijo Irska (8. mesto: indeks 0,946), Belgija (9. mesto: indeks 0,945), ZDA (še le na 10. mestu: indeks 0,944) in Japonska (11. mesto: indeks 0,943). Navedene države vodijo po indeksu človeškega razvoja, poglejmo pa še nekatere izbrane druge in manj uspešne države. Na 15. mestu je Velika Britanija (0,939), na 16. mestu Francija (0,938), na 20. mestu Nemčija (0,930), na 26. mestu Slovenija (0,904), na 45. mestu Hrvaška (0,841), na 52. mestu Kuba (0,817), na 62. mestu Ruska federacija (0,795), na 63. mestu Brazilija (0,792), na 85. mestu Kitajska (0,755), na 127. mestu Indija (0,602). Na zadnjih treh mestih pa so Burkina Faso (175. mesto: indeks 0,317), Sierra Leone (176. mesto: indeks 0,298) in Niger (177. mesto: indeks 0,281).

V povprečju imajo države z nizkimi dohodki indeks 0,593, države s srednjimi dohodki indeks 0,774, države z visokimi dohodki pa 0,910. Povprečni svetovni indeks človeškega razvoja je 0,741.

Leta 2000 je bilo na svetu 6,1 milijarde ljudi (<http://www.gapminder.org/index.html>, 1. 10. 2005). Svetovna razdelitev dohodka pa je bila takrat takšna, da je imelo najbogatejših 20 % ljudi v lasti 74 % vsega dohodka, najrevnejših 20 % svetovne populacije pa le 2 %. Ostalih 60 % ljudi je imelo v lasti 24 % dohodka. V letu 2000 je 1,2 milijarde ljudi (19 % vse tedanje populacije) živelo pod mejo enega dolarja na dan. V letu 1970 je 38 % ljudi živelo pod mejo (1,4 milijarde) revščine, s tem da so bili v tistem času manjši dohodki in manj prebivalstva. Do leta 1990 se je meja revščine znižala na 26 %, toda zaradi rasti prebivalstva je število revnih ostalo nespremenjeno. Cilj Združenih narodov je to število še prepoloviti, na 13 % do leta 2015. V letu 2000 je živelo v revščini 19 % vseh ljudi in ob takšnem trendu bi bil ta cilj v letu 2015 vsekakor dosežen. Treba pa je vedeti, da so to samo projekcije iz trenutno dosegljivih podatkov.

Na svetu je trenutno 691 milijarderjev (http://www.forbes.com/billionaires/2005/03/10/cz_lk_lg_0310billintro_bill05.html, 1. 10. 2005). Skupaj njihovo premoženje presega 2,2 bilijona dolarjev, kar je 300 milijard dolarjev več kot lansko leto. Tudi samo število milijarderjev je naraslo, leta 2004 jih je bilo 587. Najbogatejši človek na planetu je William Gates III (Microsoft) s 46,5 milijarde dolarjev premoženja, sledi mu Warren Buffet (Berkshire Hathaway) s 44 milijardami dolarjev, na tretjem mestu pa je Lakshmi Mittal s 25 milijardami dolarjev. Po teh podatkih se skupno premoženje milijarderjev že skoraj lahko primerja s celotnim BDP-jem za Nemčijo v letu 2003 (<http://www.worldbank.org/data/wdi2005/wditext/Cover.htm>, 1. 10. 2005). Le-ta je takrat znašal približno 2,4 bilijona dolarjev. Sam William (Bill) Gates III pa po premoženju presega letni BDP Vietnama (39,1 milijarde dolarjev) z 81,3 milijona prebivalcev, Kuvajta (41,7 milijarde dolarjev) z 2,4 milijona prebivalcev in Maroka (43,7 milijarde dolarjev) z 30,1 milijona prebivalcev. Bliža pa se Ukrajini (49,5 milijarde dolarjev) z 48,4 milijona prebivalcev in Bangladešu (51,9 milijarde dolarjev) z 138,1 milijona prebivalcev.

Poglejmo podrobneje še stanje neenakosti znotraj ZDA, ki so morda najbolj kapitalistična država na svetu, vsekakor pa gospodarsko najuspešnejša. Razdelitev dohodkov v ZDA je od konca sedemdesetih let postajala vedno bolj neegalitarna (<http://www.inequality.org/facts.html>, 1. 10. 2005). Gornjemu kvintilnemu razredu prebivalstva se je v letih od 1979 do 2000 dohodek povečal za 68 %, najnižjemu kvintilnemu razredu pa le za 9 %. Najbogatejšemu 1 % prebivalstva pa se je dohodek povečal kar za 201 %. Skupaj je ta 1 % prebivalstva presegal dohodek spodnjih 40 % prebivalstva. Z drugimi besedami – 2,8 milijona prebivalstva je skupaj zaslužilo več kot ostalih 110 milijonov ljudi.

Celotno premoženje v ZDA pa je še bolj neenakomerno porazdeljeno in koncentrirano kot dohodek. V letu 2001 je tako najbogatejših 5 % prebivalstva posedovalo več kot 59 % vsega premoženja v državi, najbogatejših 20 % ljudi pa 83 % vsega bogastva, medtem ko si je spodnjih 80 % ljudi lastilo le 17 % bogastva, spodnjih 40 % pa le 0,3 %. Več kot 31 % črnih gospodinjstev in 13 % belih gospodinjstev pa je imelo nič ali negativno vrednost premoženja.

Eden od glavnih dejavnikov družbene mobilnosti v današnjem času naj bi bila visoka izobrazba. Rezultati ameriške študije o vplivu družbenoekonomskega statusa na vpis v elitne fakultete, ki sta jo naredila Anthony P. Carnevale in Stephen J. Rose, pa daje naslednjo sliko (http://www.tcf.org/Publications/Education/carnevale_rose.pdf, 1. 10. 2005). Med študenti, vpisanimi na 146 elitnih ameriških fakultet, jih je kar 74 % izhajalo iz najvišjega kvartilnega dohodkovnega razreda, 17 % iz drugega kvartilnega razreda, 6 % iz tretjega kvartilnega razreda in le 3 % iz najnižjega dohodkovnega kvartilnega razreda.

Po podatkih ameriškega zavoda za statistiko (<http://www.census.gov/prod/2005pubs/p60-229.pdf>, 1. 10. 2005) se je Ginijev količnik v letu 2004 še povišal na 0,466. Najnižji kvintilni razred prebivalstva je v tem letu zaslužil 3,4 % vsega dohodka, drugi najnižji kvintilni razred 8,7 % dohodka, srednji kvintilni razred 14,7 %, drugi najvišji razred 23,2 % dohodka, medtem ko je najvišji kvintilni razred prebivalstva zaslužil 50,1 % vsega dohodka. Uradna stopnja revščine je bila v letu 2004 12,7 %, kar pomeni povečanje iz 12,5 % stopnje v letu 2003. Leta 2004 je tako 37 milijonov ljudi v ZDA živelo v revščini, le-to pa pomeni povečanje za 1,1 milijona ljudi v primerjavi z letom 2003.

4. KAOTIČNOST TRŽNEGA SISTEMA

Ena od definicij opredeljuje kaos kot zelo občutljivo odvisnost od začetnih pogojev, se pravi, da se dva kaotična sistema, ki se začneta razvijati v podobnih začetnih pogojih, kasneje lahko razvijeta drastično drugače (Smith 1998: 1). Z drugimi besedami mikro spremembe povzročajo kasnejše nepredvidljive makro spremembe. Tej občutljivi odvisnosti se pogoste reče metuljni efekt. Še posebej nevarne za stabilnost sistemov so spremembe okolja, ki jih subjekti niti ne opazijo in še vedno sledijo isti politiki, ki se je sicer v preteklosti izkazala za uspešno (Gharajedaghi 1999: 3–4).⁴ Spremembe so konstantne in treba se jim je prilagajati, da se ohrani stabilnost sistema. Kapitalizem pa se tu uvršča med bolj ali manj zelo dinamične sisteme.

⁴ Zanimivo je mnenje avtorja (Gharajedaghi 1999: 33), da je njegova najpomembnejša lekcija, ki se jo je naučil v svojem poslovnem življenju ta, da tržna gospodarstva prav tako kot demokracije sprejemajo samo racionalne odločitve. Zmagovalci tako niso nujno najboljši, ampak so tisti, ki so najbolj prilagojeni obstoječemu sistemu. Biti pred časom je tako včasih še bolj tragično kot zaostajati za njim.

V čem naj bi se torej kazala kaotičnost kapitalističnega sistema? Potencialnih odgovorov je veliko, a pri mnogih je težko označiti delovanje trga za edinega krivca. Mar je tržno gospodarstvo krivo, da v državah z nizkimi prihodki v povprečju posekajo 0,7 % vseh svojih gozdov letno, v državah s srednjimi dohodki 0,2 % in da se v državah z visokimi dohodki gozdovi celo zaraščajo z 0,1-odstotnim prirastom letno (<http://www.worldbank.org/data/wdi2005/wditext/Cover.htm>, 3. 8. 2005)? Morda pa je zato kriva le nizka ekološka osveščenost in bi ne glede na gospodarski sistem gozdove izsekavali? Našteli bi lahko še nekaj možnih scenarijev, a brez podrobne analize bi težko ugotovili, ali je izključno tržni sistem odgovoren za izsekavanje gozdov.

Stres na delovnem mestu bi bilo že lažje pripisati kapitalističnemu načinu poslovanja. Kljub temu pa se tudi tu lahko najdejo alternativne razlage. Na primer, da kapitalizem ni neločljivo povezan s stresom in je za stres kriva zgolj neprimerna vzgoja. Tudi če je krivda tržnega sistema zgolj delna, pogledajmo nekatere podatke. V raziskavi, ki jo je izvedel Gallup leta 2000 v ZDA (<http://www.stress.org/job.htm>, 3. 8. 2005), je 80 % delavcev odgovorilo, da občuti stres na delovnem mestu.

Skoraj 50 % delavcev pa je odgovorilo, da potrebuje pomoč, da bi se naučili obvladovati stres.

42 % anketirancev pa je menilo, da pomoč potrebujejo nekateri njihovi sodelavci.

14 % anketirancev je že imelo občutek, da bi udarili sodelavca v preteklem letu, vendar ga niso.

25 % se je jih počutilo, da bi se drli in kričali zaradi stresa, ki jim ga povzroča delo.

10 % anketirancev skrbi, da bo njihov sodelavec postal nasilen.

9 % izprašanih ve za nasilno dejanje, ki se je zgodilo na delovnem mestu.

18 % sodelujočim pa so v preteklem letu grozili ali jih besedno ustražovali.

Podobne rezultate je odkrila tudi Integrina raziskava v letu 2000. Anketirani so bili le ameriški državljani. Rezultati so naslednji:

65 % anketirancev pravi, da jim stres povzroča težave in več kot 10 % jih pravi, da jim stres povzroča hude težave.

10 % jih je odgovorilo, da je na delovnem mestu že prišlo do fizičnega nasilja zaradi stresa na delovnem mestu.

42 % jih pravi, da so kričanje in druge oblike verbalnega nasilja pogoste v njihovi službi.

29 % anketirancev je zaradi stresa že kričalo na sodelavce.

14 % jih pozna primere, v katerih je bila delovna oprema poškodovana zaradi besa, ki ga je povzročil stres.

2 % vprašanih pa je celo priznalo, da je udarilo sodelavca.

19 % anketirancev je zamenjalo prejšnjo službo ravno zaradi delovnega stresa.

25 % jih je zaradi stresa na delovnem mestu že jokalo.

62 % anketiranih odgovarja, da imajo na koncu delovnega dneva ponavadi bolečine v vratu.

44 % anketirancev po končanem delavniku bolijo oči, 38 % bolijo roke, 34 % pa jih ima zaradi stresa težave s spanjem.

12 % vprašanih je že vzelo bolniško zaradi stresa na delovnem mestu.

Več kot polovica anketirancev pogosto dela več kot 12 ur na dan in približno isto število jih pogosto ne gre na kosilo zaradi preobremenitve z delom.

Če se pri navedenih temah porajajo večji ali manjši dvomi o izključni krivdi tržnega gospodarstva, pa se bomo sedaj osredotočili na tiste – nedvomno za kapitalizem značilne pojave kaotičnosti, se pravi na krize in panične reakcije, ki jih povzroča (podrobnejša obdelava ostalih potencialnih faktorjev je preobsežna za to delo). Poglejmo si torej podrobneje potek ene od največjih gospodarskih kriz v zgodovini človeštva – veliko gospodarsko krizo.

4.1 VELIKA GOSPODARSKA KRIZA

Po 1. svetovni vojni so bile evropske države v razsulu in pglavitni razlog za okrevanje krhkega evropskega gospodarstva so bile prostovoljne investicije iz Združenih držav Amerike v Evropo (Cameron 2003: 348–352).

Za razliko od Evrope pa so bile ZDA po koncu vojne močnejše kot kadarkoli prej. Samo na ekonomskem področju so prešle iz neto kreditojemalca v neto kreditorja, osvojile nove

trge od evropskih proizvajalcev in razvile zelo ugodno tržno bilanco. Glede na obseg trgovanja, rastočo populacijo in hiter tehnološki razvoj, je kazalo, da so ZDA našle pot do trajne blaginje. Čeprav so doživele hud padec gospodarske rasti skupaj z Evropo v letih od 1920 do 1921, se je izkazalo, da je bil le kratkotrajen. Gospodarstvo pa je skoraj celotno preostalo desetletje ostalo bolj ali manj stabilno in zgolj z manjšimi fluktuacijami. Družbene kritike, ki so opozarjali na neizmerno bedo v urbanih in podeželskih slumih, ali pa tiste, ki so govorili o neenakosti razdelitve dohodka med mestnim srednjim razredom na eni strani in tovarniškimi delavci skupaj s kmeti na drugi, je srednji sloj prebivalstva označil za težake, ki ne verjamejo v ameriške sanje. Če bi vprašali slednje, bi menili, da živijo v »zlata novi dobi«.

Poleti leta 1928 so ameriške banke in investitorji začeli zmanjševati nakupe nemških in drugih tujih delnic, da bi investirali svoj kapital v newyorško borzo vrednostnih papirjev. Njihova vrednost je začela spektakularno rasti. Med tem špekulativnim bikovim trendom so mnogi posamezniki z zmernimi dohodki začeli kupovati delnice na kredit. Ob koncu poletja leta 1929 je Evropa že začela čutiti posledice prenehanja ameriških investicij v tujino in celo ameriško gospodarstvo je prenehalo rasti. Ameriški bruto domači proizvod je bil največji v prvi četrtini leta 1929, nato pa je začel padati. Ameriška avtomobilska industrija je zmanjšala svojo proizvodnjo vozil s 622.000 vozil v marcu na 416.000 v septembru. V Evropi so bile Velika Britanija, Nemčija in Italija že na pragu gospodarske depresije. Toda ker je bila vrednost vrednostnih papirjev visoka kot še nikdar prej, se ameriški investitorji niso ozirali na te negativne znake.

24. oktobra 1929 na »črni četrtek« v ameriški finančni zgodovini je val paničnih prodaj na borzi sprožil, da je vrednost delnic strmo padla in izbrisala za milijone dolarjev fiktivnih papirnih vrednosti. Sledil je še en val prodaj 29. oktobra »črni torek«. Indeks cen vrednostnih papirjev, ki je imel največjo vrednost 381 3. septembra (1926 = 100), je padel 13. novembra na 198 in je samo še nadaljeval trend padanja. Banke so pritisnile na svoje dolžnike, da poravnajo svoje dolgove, kar je prisililo samo še več investitorjev, da prodajo svoje vrednostne papirje po katerikoli ceni. Američani, ki so prej investirali v Evropo, so prenehali s svojimi investicijami in prodali že obstoječe premoženje tam, da so si povrnili kapital. Skozi celo leto 1930 se je umikanje kapitala iz Evrope nadaljevalo, kar je povzročilo neznosna trenja v vsem finančnem sistemu. Finančni trgi so se sčasoma

stabilizirali, toda cene blaga so bile nizke in to je povzročilo težave pri proizvajalcih, kot sta Argentina in Avstralija.

Zlom borze pa ni bil vzrok za gospodarsko krizo, ki se je že začela v Ameriki in Evropi, toda bil je jasen znak, da se gospodarska kriza bliža. Mesečna proizvodnja avtomobilov je decembra v ZDA padla na 92.500 vozil in nezaposlenost v Nemčiji je narasla na 2 milijona prebivalcev. Do prve četrtine leta 1931 je celotna zunanja trgovina padla na manj kot dve tretjini njene vrednosti v primerljivem obdobju v letu 1929.

V maju 1931 je dunajska podružnica Avstrijskega Creditanstalt, ena od največjih in najpomembnejših bank v srednji Evropi, odložila plačila. Čeprav je avstrijska vlada zamrznila bančne račune in prepovedala dvigovanje denarja, se je panika razširila na Madžarsko, Češkoslovaško, Romunijo, Poljsko in še posebej v Nemčijo, kjer je obsežno dvigovanje premoženja v juniju povzročilo propad kar nekaj bank. Pod pogoji v Youngovem načrtu, ki je zamenjal Dawesov plan v letu 1929 kot mehanizem za poravnavo vojnih reparacij, je bila Nemčija obvezana, da izvrši plačilo reparacij do 1. julija. V ZDA je predsednik Hoover, ki so ga razmere prisilile, da upošteva medsebojno odvisnost med vojnimi dolgovi in reparacijami, 20. junija predlagal moratorij na vsa medvladna plačila vojnih dolgov in reparacij, toda to je bilo že prepozno, da bi ustavil paniko. Francija je zavlačevala in to je povzročilo, da se je preplah razširil tudi v Veliko Britanijo, kjer je 21. septembra vlada pooblastila Banko Anglije, da ustavi plačila v zlatu. Kar nekaj držav, ki jih je padec cen njihovih primarnih izdelkov zelo prizadel, med njimi Argentina, Avstralija in Čile, je zato opustilo zlati standard. Med septembrom leta 1931 in aprilom leta 1932 je še 24 drugih držav uradno opustilo zlati standard in tudi nekatere, ki so ga vsaj nominalno še upoštevale, so dejansko ustavile izplačila v zlatu. Brez mednarodno sprejetega standarda so vrednosti valut divje variirale glede na povpraševanje in ponudbo, vse skupaj pa je potekalo v okolju bega kapitala in izpada ekonomskega nacionalizma, ki se je lepo izkazal skozi povračilne spremembe v tarifah. Obseg zunanja trgovine je drastično padel med letoma 1929 in 1932, kar je povzročilo podoben, toda manj dramatičen padec v proizvodnji, zaposlitvi in dohodku na prebivalca. Univerzalna karakteristika ekonomske politike v letih med 1930 in 1931 je bila njihova unilateralna aplikacija. Odločitve, da se odpravi zlati standard in da se uvedejo pristojbine in kvote, so sprejele nacionalne vlade brez mednarodne konzultacije ali konsenza in brez

razmisleka o možnih posledicah ter povračilnih ukrepih drugih vpletenih strani. To je bil tudi eden od glavnih razlogov za anarhični značaj aktivnosti v tem obdobju. Končno so se leta 1932 predstavniki glavnih evropskih sil zbrali v Lausanni v Švici, da bi se dogovorili o posledicah konca Hooverjevega moratorija. Menili so se o tem, ali bi Nemčija morala nadaljevati plačilo reparacij in če bi nadaljevala, pod katerimi pogoji? Ali naj bi evropski dolžniki nadaljevali plačilo vojnih dolgov ZDA? Čeprav so se evropski narodi strinjali o prenehanju plačevanja reparacij in s tem tudi prenehanju plačevanja vojnih dolgov, pa ta sporazum ni bil nikoli ratificiran, kajti ZDA so vztrajale, da sta to dve čisto ločeni temi. Tako so reparacije in vojni dolgovi preprosto zastarali. V letu 1933 pa je Hitler tudi uradno deklariral konec »obrestnega suženjstva«. Na koncu je samo Finska plačala svoj majhni dolg ZDA.

Zadnji veliki poskus, da se utrdi mednarodno sodelovanje za konec ekonomske krize, je bila Svetovna denarna konferenca leta 1933. Uradno predlagana s strani Lige narodov v maju 1932 in sprejeta kot resolucija na lausanski konferenci v juliju istega leta, je osnutek dnevnega reda za konferenco vseboval predloge o vnovični uvedbi zlatega standarda, zmanjšanju pristojbin in uvoznih kvot ter predloge o implementaciji novih oblik mednarodnega sodelovanja.

Vloga ZDA, kjer so ravno imeli predsedniške volitve, se je štela za ključno pri poteku takšne konference. Toda zaradi volitev in nepripravljenosti predsedniških kandidatov (Hooverja in Roosevelta), da se že vnaprej opredelita, je bila konferenca najprej prestavljena na pomlad leta 1933, nato pa na junij, da je imel Roosevelt čas za sestavo vlade. Roosevelt je prevzel oblast, ko je bila gospodarska kriza ravno najhujša in eden od njegovih prvih ukrepov je bila deklaracija osemdnevnih »bančnih počitnic«, v katerih naj bi si bančni sistem opomogel in reorganiziral. Na splošno je bila večina njegovih dejanj v prvih 100 dneh vladanja povezana z ukrepi za ojačanje domačega gospodarstva. Med drugim je odpravil zlati standard v ZDA, in to je bil korak, ki se je tudi med 1. svetovno vojno izkazal kot neprimeren. Ko se je konferenca končno začela v juniju, je Roosevelt poslal sporočilo, da je prva naloga ameriške vlade utrditev domačega gospodarstva in da se bo v tem času vlada izogibala kakršnemukoli mednarodnemu sporazumu, ki bi lahko to nalogo upočasnili. Potrjeni so udeleženci konference poslušali nekaj nepomembnih

govorov in sklenili konferenco v juliju brez kakršnegakoli pomembnega sporazuma. Mednarodno sodelovanje je znova spodletelo.

Kaj je bil vzrok gospodarske krize? Po sedemdesetih letih še vedno ni nekega splošno sprejetega konsenza o tem vprašanju. Za nekatere so razlogi predvsem denarni – drastično zmanjšanje količine denarja v obtoku v glavnih industrijskih gospodarstvih (še posebej v ZDA) je povzročilo, da se je kriza nato razširila na ves svet. Za druge so razlogi v »stvarnem« sektorju: avtonomen padec v potrošnji in izdatkih za investicije se je razširil na celotno gospodarstvo in svet prek množilno-pospeševalnega mehanizma. Obstajajo še druge razlage, kot so: predhodna kriza v kmetijstvu, čezmerno zanašanje držav tretjega sveta na nestabilne trge za zadovoljitev potrebe po svojih primarnih proizvodih, pomanjkanje ali napačna porazdelitev zlatih rezerv itn. Eklektičen pogled pa pravi, da ni enega samega faktorja, ki je povzročil gospodarsko krizo, temveč da gre za nesrečen splet okoliščin, ki so bile tako denarne kot nedenarne. Možno je tudi trditi, da je za del krize (mogoče tudi velik del) odgovorna 1. svetovna vojna in mirovni sporazumi, ki so ji sledili. Propad zlatega standarda, škoda v svetovni trgovini, ki ni bila nikoli popravljena po vojni, in nacionalistično usmerjene ekonomske politike v dvajsetih letih, so lahko možni odgovori.

Ne glede na to, kaj je bil natančen razlog (ali razlogi) za gospodarsko krizo, pa obstaja splošnejši konsenz o tem, kaj je povzročilo, da je bila kriza tako dolga in huda. Ta konsenz se tiče v glavnem relativne pozicije in politik Velike Britanije in ZDA. Pred vojno je bila Velika Britanija vodilna trgovska, finančna in (do poznega devetnajstega stoletja) industrijska sila na svetu in je imela pomemben vpliv na stabilizacijo svetovnega gospodarstva. Njena politika proste trgovine je pomenila, da je lahko tržno blago iz celega sveta tu zlahka našlo tržišče zase. London je v tem času tudi predstavljal svetovno denarno prestolnico. Poleg tega je imela Velika Britanija tudi veliko tujih naložb v gospodarstva s primanjkljaji. Le-to pa je slednjim pomagalo, da so izravnale svojo trgovinsko bilanco. Po vojni pa Velika Britanija ni bila več sposobna izvajati vodilne vloge, toda to se je jasno pokazalo šele leta 1931. ZDA, ki so predstavljale takrat svetovno dominantno gospodarstvo, pa niso bile pripravljene prevzeti vodstva. To se kaže skozi njihovo priseljensko politiko, trgovinske pristojbine, denarno politiko in njihovo

nepripravljenost za mednarodno sodelovanje. Če bi se ZDA odločile za bolj odprto politiko, tako v dvajsetih letih kot v letih od 1929 do 1933, bi bila gospodarska kriza skoraj zagotovo krajša in milejša.

Kriza je tako povzročila naraščajočo vlogo države v gospodarstvu, postopne spremembe v ekonomski politiki (tako imenovana Keynesijanska revolucija) in ukrepe v Latinski Ameriki ter v nekaterih drugih državah tretjega sveta, da razvijejo lastno industrijo in tako zmanjšajo svojo odvisnost od uvoza. Gospodarska kriza je s trpljenjem in nemirom, ki ga je prinesla, povzročila porast ekstremističnih političnih gibanj tako z leve kot z desne smeri političnega spektra. Za porast nacizma v Nemčiji in posledično 2. svetovno vojno je tako posredno odgovorna velika gospodarska kriza.

4.2 DRUGE KRIZE

Poleg velike gospodarske krize je v zgodovini omenjenih še nekaj večjih kriz. Opaznejše so bile naslednje (<http://www.economicexpert.com/a/List:of:recessions.htm>, 4. 10. 2005):

- Preplah leta 1837, ki je trajal do leta 1843 in hudo prizadel ameriško gospodarstvo. Povzročile so ga napake bank in nezaupanje v papirnati denar.
- Preplah od leta 1857 do leta 1860. Razlog zanj je bil zlom Ohio life insurance & Trust Co. Ta pa je povzročil pok evropskega špekulativnega mehurja in posledično svet vrgel v krizo.
- Preplah leta 1873. Gospodarski problemi v Evropi so povzročili bankrot največje banke v ZDA (Jay Cooke & Company). S tem je počil mehur povojnih (ameriška državljanska vojna) špekulacij.
- Dolga gospodarska kriza med leti 1873 in 1896. Povod zanjo je bil zlom dunajske borze, nato pa se je kriza razširila po svetu.
- Preplah leta 1893 do 1896 leta. Bankrot Reading Railroada in prekinitev evropskih investicij sta povzročila zlom borz in bank.
- Preplah leta 1907. Povzročil ga je padec na borzi v New Yorku. Kriza se je nato razširila po celotnih ZDA. Resnost te krize je vzpodbudila ameriški kongres, da je ustanovil sistem zveznih rezerv.

- Recesija po 1. svetovni vojni. Zanj je bila značilna hiperinflacija v Evropi zaradi proizvodnje v ZDA; zelo huda, a kratka kriza.
- Krizo v letih 1937 in 1938 je povzročila prevelika proizvodnja v ZDA.
- Naftni šok leta 1973. Naftni embargo OPEC-a in preveliki vladni izdatki za vojno v Vietnamu so povzročili stagflacijo v ZDA.
- Energetska kriza leta 1979 je trajala do leta 1980. Zaradi iranske revolucije so se zelo podražili naftni derivati.
- Recesija zgodnjih osemdesetih let med letoma 1982 in 1983. Povzročila jo je tesna denarna politika v ZDA, s katero so poskušali zajezi inflacijo in popraviti čezmerno proizvodnjo preteklega desetletja, ki jo je prikrivala inflacija.
- Recesija poznih osemdesetih je trajala od leta 1987 do začetka leta 1990. Borzni zlom v ZDA je povzročil recesijo po večini zahodnega sveta.
- Energetska kriza leta 1990. Zalivska vojna je povzročila povišanje cen naftnih derivatov.
- Japonska recesija je trajala od leta 1991 do danes. Pok nepremičninskega mehurja in drugi bolj temeljni problemi so ustavili nekoč japonsko astronomsko gospodarsko rast.
- Azijska finančna kriza leta 1997. Zlom tajske valute je povzročil škodo v številnih azijskih gospodarstvih.
- Recesija leta 2000. Pok dot com mehurja je prispeval h krčenju ekonomije ZDA.

4.3 RECESIJA

Glede na to, da naj bi bila recesija sestavni del poslovnega cikla, si zasluži malce podrobnejšo analizo. Recesija je opredeljena kot padec državnega bruto domačega proizvoda v dveh zaporednih četrletjih (<http://www.economicexpert.com/a/Recession.html>, 4. 10. 2005). Če je združena z inflacijo, se proces potem imenuje stagflacija.

Dolgotrajna recesija se imenuje tudi gospodarska depresija, kratkotrajna recesija pa ekonomska korekcija. Vendar pa so nekateri teoretiki (med drugim tudi John Kenneth Galbraith) mnenja, da neke bistvene razlike med vsemi temi tremi oblikami recesije ni in da se različno imenujejo zgolj zato, da se zmanjša verjetnost preplaha med ljudmi.

Pravijo tudi, da bi se v devetnajstem stoletju takšni pojavi v poslovnem ciklu s podobno intenziteto imenovali kriza ali preplah.

Da bi se izognili vsem tem politično nabitim pojmom, je bolje, da se uporablja nevtralniji pojem recesija kljub preveč tehnično specifični ekonomski definiciji. Politiko, ki je implicirana v sedanji definiciji recesije, da je velikost bruto domačega proizvoda pomembna za dobrobit človeštva in nujnost pisanja četrtnih poročil, spodbijajo nekatere teorije predvsem širše politične ekonomije. Le-te upoštevajo tudi volitve, trg in druge aktivnosti. Razen omenjenih teorij pa je malo nasprotovanja prepričanju, da je bruto domači proizvod povezan z dosegljivostjo prostih delovnih mest v gospodarstvu, ki temelji na plačah, in stališču, da se poslovno zaupanje in potrošnja kupcev ponavadi zmanjšata med recesijo, kar ponavadi predstavlja krizo zaupanja. Recesije večinoma povzročijo ekonomski pretresi.

Strokovnjaki tudi niso enotnega mnenja, ali je recesija sestavni del poslovnega cikla. Definicija je postavljena, kakor pač je (zmanjšanje bruto domačega proizvoda v dveh zaporednih četrtnih letih), ker se predpostavlja, da je to nenavaden pojav. Znotraj normalno pričakovanih ciklov se pričakuje, da lahko le največ eno četrtno leto mine brez gospodarske rasti. Alternativni pogled na to pa najdemo pri Karlu Marxu. Zanj je ekonomska kriza znak disfunkcionalne družbe – kapitalizma, ki uničuje dragocene družbene vire le zato, da povrne celotnemu sistemu profitabilnost. Drugi alternativni pogled pa je mnenja, da je bruto domači proizvod pomemben le, če pomeni zvišanje v delavskih plačah, kajti povečanje denarne ponudbe lahko podpira določene aktivnosti, kot na primer nego kroničnih bolnikov v bolnišnicah, politično lobiranje, oglaševanje, itd., čeprav lahko te dejavnosti dejansko predstavljajo padec v kakovosti življenja. Tako je vse odvisno od tega, kaj je za nekoga normalno in ali se komu zdi, da je oblika definicije pomembna pri tem.

Dejstvo, da stranke in teorije tekmujejo med sabo pri postavljanju politik in imajo moč, da oblikujejo definicije recesije in gospodarsko depresije, ter možnost, da predstavijo te pojme javnosti s pozicije moči, pa je razlog širših polemik na področju politične ekonomije (npr. pri teoriji politike izbire).

Do danes se še ni ponovila kriza, ki bi pustila takšne posledice kot velika gospodarska kriza. Pravzaprav noben politik ali mediji ne imenujejo več pojavov za gospodarske

depresije, ne glede na to, kakšen je dejanski učinek teh kriz na življenje ljudi. Japonska je trpela gospodarsko depresijo v devetdesetih letih, čeprav je ta beseda primernejša za opisovanje razmer v mnogo revnejših državah.

Vprašanje je tudi, ali bi znotraj sedaj prisotne ekonomske teorije sploh označili neko krizo za gospodarsko depresijo. Galbraith in drugi teoretiki menijo, da ne, da je današnja terminologija le krinka, ki naj bi preprečevala večji preplah.

Vsaka kriza, panika ali gospodarska depresija ima podobne karakteristike (http://thehistorybox.com/ny_city/panics/panics_article1b.htm, 11. 10. 2005). Obdobje gospodarske krize zmanjša obstoječe zaloge dobrin in obseg proizvodnje. Če to dvoje združimo s stalnim naraščanjem števila prebivalstva, vse skupaj povzroči praznino na trgu. Da se ta praznina zapolni, se obnovijo določene aktivnosti. Ko se začnejo cene izdelkov dvigati, imajo obstoječi obrati težave pri doseganju zahtev povpraševanja. Zato se začnejo le-te obnavljati in širiti. Priprave za veliko povečanje proizvodnje v prihodnosti so v teku. Velike vsote fiksnega kapitala so investirane v zgradbe, stroje in podobno. Zaradi tega imajo tiste veje gospodarstva, ki se v glavnem ukvarjajo z gradbeništvom, kot npr. industrija železa, velike dobičke. Tovarne in železnice se gradijo, da bi zadovoljile bodoče predvideno povečanje povpraševanja. Pri tem pa ponavadi pride do pretiravanja in proizvodne zmogljivosti se povečujejo hitreje kot učinkovito povpraševanje po dobrinah. Prihaja do čezmernih posojil in ponavadi so ravno denarni trgi tisti, ki občutijo neizbežne posledice potrebnega uravnoveženja.

Medtem ko se ponavadi priznava stanje krize in njenih spremljajočih posledic, pa obstajajo zelo deljena mnenja o tem, kaj je vzrok teh ekonomskih motenj. Mnogi avtorji radi podajajo različne lokalne in začasne dejavnike ter nato posplošujejo na njihovi podlagi. V resnici pa so pojavi teh kriz tako kompleksni in okoliščine, ki lahko poslabšajo situacijo, tako številne, da ni presenetljivo, da se pogosto le-te upoštevajo kot primarni vzroki. Tako so različnim dajatvam, valutam in slabim letinam že velikokrat pripisali krivdo za nastanek kriz. Res je, da so to dostikrat spremljajoči dejavniki, ki povečajo krizo, toda krize so tako številne, da mora biti nekje neki globlji razlog, ki jih povzroča.

Največkrat so bile najhujše krize v najrazvitejših ali pa najhitreje razvijajočih se državah. Očitno so krize lahko stranski dosežki preureditve znotraj gospodarstva. Države, ki se ne spreminjajo, jih ne občutijo. Sprememba v ekonomski organizaciji znotraj države ni rezultat nekega plana, temveč posledica individualne pobude na področju trgovine in industrije. Pojav novih strojev, novega vira energije ali novega načina komunikacije povzroči, da določen del kapitala zastara. Ta odpadni kapital in njegova absorpcija v posle, ki ne prinašajo takojšnjega dobička, uniči sicer ustaljene odnose med kapitalom in zaposlitvijo ter tako povzroči krize.

Če povzamemo, krize povzroča neusklajenost med zakoni rasti proizvodnje in potrošnje. Spremembe v prvi so hitre, v zadnji pa počasne in postopne. Proizvodnja po navadi narašča hitreje od potrošnje. Boj za preživetje, ki leži v osrčju ekonomskega delovanja, je boj med omejitvami narave in potencialno potrošnjo, ki je neskončna. Vendar pa sta dejanska potrošnja in potencialna potrošnja dve čisto različni stvari.

Tako lahko sklepamo, da krize povzroča čezmerna proizvodnja. Temu predlogu pa močno nasprotujejo tisti, ki so ga vzeli dobesedno in se tako zgražali nad idejo, da bi lahko proizvodnja kadarkoli prekašala človekove potrebe, ker naj bi to nakazovalo človekovo nezmožnost za nadaljnji razvoj. Vendar pa če razumemo čezmerno proizvodnjo kot napačno razporeditev proizvodov tekom vrste let v primerjavi s človekovo dejansko potrošnjo in napačno izbiro izdelanih proizvodov v primerjavi s človekovo potencialno potrošnjo, pa ta izjava ni več tako sporna in čezmerno proizvodnjo lahko na določen način res smatramo za vzrok kriz. Tej izjavi o vzroku kriz primanjkuje jasnosti in natančnosti, ki jo dobimo, če za razlog kriz obdolžimo točno določen pojav, vendar pa je treba vedeti, da bolj kot je pojav kompleksen, bolj mora biti zaradi potrebe po jasnosti razlog splošen (http://thehistorybox.com/ny_city/panics/panics_article1c.htm, 11. 10. 2005).

5. KONCEPT INTERNETNEGA PLANIRANJA

Menimo, da bi nam ponovno razmišljanje o planskem gospodarstvu in socializmu (v najširšem možnem pomenu besede) lahko samo koristilo. Od propada socialističnih držav je preteklo že več kot desetletje in v tem času smo lahko dodobra razmislili o njihovih pomanjkljivostih. Ne glede na politično voljo tistega časa menimo, da so bila sredstva za demokratično participacijo omejena. V sedanjem času nam internet omogoča takojšnjo komunikacijo, s tem pa tudi možnosti za neposredno demokracijo in plansko gospodarstvo, ki bi adekvatno zadovoljilo potrebe ljudi.⁵ Poleg interneta, ki ga v preteklosti ni bilo (ali vsaj ni bil tako razvit), imamo tudi veliko zmogljivejše računalnike (omogočajo nam prej neslutene možnosti organizacije)⁶ in elektronski denar, ki nam zelo olajša transakcije.

V današnjem času so vizije interneta kot orodja za politiko in ekonomijo ponavadi omejene na tržno okolje in reprezentativno demokracijo. Menimo, da to ni dovolj, kajti internet nam omogoča veliko več. Omogoča nam, da izničimo razdalje, da smo tako rekoč na »istem« mestu ob istem času s celim svetom. Po našem mnenju bi morali iti še korak dlje in si zamisliti celoten družbeni sistem, ki bi bil osnovan na internetnem komuniciranju.⁷ Na naslednjih straneh predstavljamo enega od možnih osnutkov. Naš glavni namen ni predstaviti popolnega osnutka takšne družbe (le- to seveda ni), temveč prikazati možnost, da je takšen sistem lahko mogoč. Predlagamo naslednje. Družbeni sistem, ki bi se imenoval internetna skupnost, bi združeval pristno neposredno demokracijo brez parlamentarnih predstavnikov in obliko demokratičnega gospodarstva

⁵ Za eno glavnih prednosti trga Hayek vidi ravno njegovo posredno možnost zbiranja informacij (Hayek 1992: 110): »Celotni tržni proces postane s tem razumljiv kot proces transferja informacij, ki človeku omogočajo, da uporabi in požene v tek veliko več informacij in spretnosti, kot bi mu jih bilo dostopnih individualno.«

⁶ Hayek (Hayek 1992: 96) meni: »..., da totalitete resursov, ki bi jih lahko vključili v takšen plan, preprosto nihče ne more poznati in jo je zato tudi težko centralno nadzirati.«

⁷ Novodobna informatika nam danes omogoča to, kar se je Hayeku še pred leti zdelo nemogoče. Sam trdi (Hayek 1992: 97): »..., da decentraliziran nadzor sredstev, nadzor, ki poteka prek mehanizmov individualne lastnine, vodi do generiranja in uporabe večje količine informacij, kot pa je to mogoče pri centralnem usmerjanju. Red in nadzor, ki segata onstran neposrednega dosega katerekoli osrednje oblasti, je mogoče s centralnim vodenjem doseči samo, če bi bili – v nasprotju z dejanskim stanjem – tisti lokalni upravitelji, ki bi lahko uskladili vidna in potencialna sredstva, tudi tekoče obveščeni o nenehnih spremembah relativne pomembnosti takšnih sredstev in bi lahko nato celotne in točne podrobnosti pravočasno sporočili določeni centralni planski oblasti.

tako imenovanega internetnega planiranja. Internetno skupnost bi vodili državljani, ki bi se sproti odločali, kako naj se sistem razvija. To bi bila odprta – zmotljiva družba podobna tisti, ki jo je opisal George Soros (Soros 1998), toda brez tržnega gospodarstva. Celotni sistem ima administrativni center ali centre, vendar je centralističen samo toliko, kolikor mora biti absolutno, drugače pa teži k decentralizaciji. Zaradi decentralizirane narave sistema in zakonodajne oblasti, ki jo vodijo državljani, je primerneje takšno obliko organizacije imenovati skupnost in ne država. Koncept internetnega planiranja izvira iz planskega gospodarstva, vendar nima časovnih okvirjev (je nepretrgan) in ga ne narekuje država ali državna elita. To je demokratičen in kooperativen plan, njegov potek oblikujejo in usmerjajo državljani. Bolj kot neposredni demokraciji v internetni skupnosti pa se bo avtor v članku posvetil internetnemu planiranju, ker je bistven za delovanje takšne družbe. Internetno planiranje lahko deluje tudi z reprezentativno demokracijo, vendar so potem potenciali, ki jih nudi internet, le napol izkoriščeni.

5.1 OSNOVNI MEHANIZEM INTERNETNEGA PLANIRANJA V NEPOSREDNI DEMOKRACIJI

Bistvo ideje je mogoče predstaviti zelo preprosto, če si zamislimo veliko multinacionalko današnjega dne, ki za svoje poslovanje v celoti uporablja računalnike. Razširimo sedaj to podjetje na raven celotne države. Zdaj bi se temu podjetju reklo skupnost in ekonomskemu sistemu znotraj njega internetno planiranje. Vsaka politika podjetja je demokratično izglasovana s strani državljanov. »Država« nima kakršnegakoli denarja, vendar ga ustvarja sproti glede na pravila sistema. Ko se denar porabi, je le-ta izbrisan (elektronska oblika denarja). Dohodki niso enaki, saj so izumitelji plačani več in za dela, ki jih družba kot celota ne mara preveč, se nudi višja plača (podrobnejše pojasnilo in celoten mehanizem v nadaljevanju). Cene so fiksne glede na količino potrebnega delovnega časa. Obstajajo tudi ostanki tržnega sistema v obliki trga ekskluzivnih in rabljenih dobrin. Narejena je tudi jasna meja med plansko proizvedenimi množičnimi proizvodi in tržno proizvedenimi redkimi proizvodi z namenom, da se redkost proizvodov ne bi ustvarjala umetno.

Internetno planiranje najbolje deluje na samozadostnem teritoriju – to je ideal. Zaradi jasnosti razlage je najbolje začeti z novonastajajočo skupnostjo, ki je samozadostna. Populacija te skupnosti je dovolj velika, da so množični shodi in skupinsko odločanje nepraktični, vsak državljan pa ima doma računalnik in dostop do interneta. Skupnost ima v lasti proizvodna sredstva. Najprej prebivalci naredijo spisek vseh virov, ki jih imajo v lasti, ter se prek elektronske konzultacije in referendumu odločijo, kateri od njih so redki viri. Vsak državljan je upravičen do enakega deleža redkih virov. Če kateri od prebivalcev ne potrebuje določenega redkega vira in si želi drugega, ga lahko zamenja z drugimi državljani s pogodbo o izmenjavi. Za kontakte med državljani se lahko uporabljajo internetni oglasi. Poleg količine redkih virov, ki pripadajo posameznikom, se določi tudi količina redkih virov, ki pripada skupnosti. Le-ti pa se uporabljajo za javna dela.

Glede na razpoložljive vire se nato oblikuje katalog proizvodov in storitev, ki jih je mogoče narediti (podobno internetni trgovini današnjega dne). Določene vrste dobrin pa so lahko, če tako želijo državljani, prepovedane, kot na primer igre na srečo, droge, okolju škodljivi izdelki, itd. Možna je tudi uvedba kvot na določene izdelke, da se zadovoljijo ekološke norme in pogledi. Cene izdelkov so postavljene glede na celoten delovni čas, potreben za njihovo izdelavo. Na primer, da dobimo končno ceno hleba kruha, bi sešteli potreben delovni čas za pridelavo žita, mletja moke, dobavo in izdelavo drugih surovin, količino dela, potrebo za peko kruha, in delo, potrebno za transport do trgovin. Da pa bi bilo to možno izvesti, so potrebni standardi za učinkovitost, ki bi predstavljali povprečno količino časa potrebnega za izdelavo določene dobrine. Delovni čas je homogen ne glede na tip dela. Cen izdelkov ni mogoče spreminjati, razen ko se spremeni tehnologija proizvodnje ali pa v izjemnih primerih, ko bi hoteli povečati ali zmanjšati potrošnjo določene dobrine. Treba je določiti tudi osnovno minimalno plačo, ki jasno določa, kakšen je osnovni potrošniški potencial v skupnosti. V tej fazi imajo vsi državljani enako plačo in glede na to si izberejo zelene izdelke in storitve iz kataloga proizvodov in storitev. Če nekdo naroči izdelek, ki za izdelavo potrebuje redke vire, je potrebna količina le-teh odšteta iz posameznikovega spiska njegovih redkih dobrin.

Glede na dobljena naročila centralna administrativna agencija organizira proizvodnjo. Pri organiziranju se uporabijo tudi statistični podatki (še posebej za potrošnjo) iz preteklih let. Pri izbiri lokacije za proizvodnjo določenega izdelka se upošteva gostota naročil zanj in oddaljenost potrebnih proizvodnih virov. Zaradi takšne politike imajo potrošniki kar najhitrejši dostop do naročenih dobrin in še ekološka škoda, ki jo povzroča transport, je tako minimalna. Prav zaradi skrbi za okolje je delovni čas, potreben za transport dobrine, vključen v ceno. S tem se podraži dobava na velike razdalje.

Na naslednji stopnji se glede na potrebe gospodarstva in skupnosti oblikuje spisek del. Dela pa so nato državljanom (vsaj v tej fazi) dodeljena glede na najprimernejšo izobrazbo. Na začetku so vsi državljani plačani enako, kasneje pa se bo to spremenilo. Sedaj se proizvodnja končno začne. Le-ta je zelo dinamična, kajti tovarne in drugi obrati delajo glede na potrebe internetnih naročil državljanov ali trgovin. Glede na to se lahko zgodi, da se bodo proizvodne kvote zelo razlikovale, pametno bi pa bilo, da se za določene dobrine proizvodnja začne šele, ko bo dovolj naročil. Na splošno se netrajne dobrine proizvajajo vnaprej glede na statistiko o potrošnji, trajne dobrine pa glede na neposredna naročila. Proizvodnji proces se usmerja glede na predloge državljanov in glede na »marketinške« raziskave.⁸

Če je skupnost samozadostna, ne dela za profit, temveč za zadovoljevanje potreb. Toda če ni samozadostna, se skupnost specializira na področje, ki prinaša največji profit, in ponudi izdelke pod tržno ceno. To lahko naredi brez težav, kajti tu deluje družba bolj

⁸ Celotni proces je tu mišljen v smislu celostnega marketinga. Jančič ga opiše tako (Jančič 1999: 155): »V presojo o legitimnosti in recipročnosti menjav je treba vnesti še ekološko in etično razsežnost. To pomeni, da marketinški koncept ne more biti le simetričen odnos do »drugega«, pač pa tudi do »tretjega«. Z njim imamo v mislih družbeno in naravno okolje, ki sta lahko »žrtvi« še tako interaktivno zasnovanega marketinškega odnosa. Na ta način celotni marketinški koncept celo presega etične zahteve, ki jih izraža »zlato pravilo«, kot filozofska podstat recipročnih menjav zahodne civilizacije. Čeprav še vedno deluje na načelih polne reciprocitete, pa je ta zdaj postala univerzalna in celostna. Postala je menjava podjetja s samim sabo, svojimi deležniki in celotnim okoljem. Celotni marketing ni nadgradnja prevladujočega marketinškega razmišljanja, pač pa prej njegova alternativa. Svoje korenine ima v prvotnem marketingu, ki temelji na premisah teorije družbene menjave in ki morajo po našem mnenju v nadgrajeni obliki postati tudi temelj nove splošne teorije marketinške discipline.« Prvotni marketing pa je marketing, katerega začetki segajo daleč v preteklost, k začetkom civilizacije in prvim menjavam blaga za blago, daleč torej pred nastanek ekonomskih menjav s posredovanjem denarja. Nazoren prikaz teh odnosov je menjava med rokodelci in potrošniki v predindustrijskih družbah, kjer je bil rokodelc v zelo tesnem odnosu s potrošnikom, saj sta dobesedno skupaj oblikovala izdelek (Jančič 1999: 146).

neposredno. Državljanje je treba samo vprašati ali si želijo izdelovati določen tip izdelkov za tujce. Če se s tem strinjajo, se plansko gospodarstvo prilagodi spremembam. Sistem ne deluje glede na to, kaj je monetarno stroškovno najučinkoviteje, temveč, kaj je materialno stroškovno najučinkoviteje. Denar sam po sebi namreč ni potreben, potreben pa je družbeni konsenz, katerega pa med drugim predstavlja tudi denar (za ta namen je bil tudi izumljen).

5.2 O DENARJU IN RAZVOJNIH POSOJILIH

»Država« ne poseduje denarja, ga pa ustvarja in pošilja na zasebne račune glede na pravila sistema. Pri takšni obliki organizacije ni potrebe po davkih. Prav tako ni obresti in inflacije. Otipljivega denarja ni, obstaja samo elektronski, shranjen na osebnih denarnih karticah. Glede na to, da je možno izslediti vse transakcije in praktično vso lastnino, je potreben dober zakon o zaščiti osebnih podatkov. Privatne transakcije med zasebnimi računi so seveda omogočene. Prav tako naj bi bilo možno dobiti izplačilo denarja vnaprej («kredit»), toda potreben bi bil dogovor o količini in za koliko časa vnaprej bi bilo to mogoče.

Poleg znanstvenih projektov, ki jih financira skupnost in o katerih se državljani odločajo na referendumih, je možno, da posameznik sam poskuša razviti idejo. Zato je vsak državljan upravičen do razvojnega posojila in določene količine družbenih redkih virov, ki jih lahko porabi za razvoj. Višina tega posojila je prav tako določena z referendumom. Državljan lahko pri projektih sodeluje tudi skupaj in tako združijo svoje vire. Tisti, katerega ideja se je izkazala za uspešno, dobi za svoj izdelek kreativni bonus (opisan bo kasneje) in mu ni treba vračati posojila. Tisti, čigar ideja ni bila uspešna, a je dokazal, da se je za projekt trudil, mora vrniti npr. 50 % posojila. Če pa se zgodi, da je projekt neuspešen in da se posameznik za projekt ni trudil, mora ta oseba posojilo vrniti v celoti.

5.3 IZOBRAŽEVANJE

Osnovna izobrazba traja, dokler otrok ne odraste. V tem času učenci pridobijo splošno razumevanje o svetu in življenju v skupnosti. Sam učni načrt vsebuje veliko izbirnih vsebin, da lahko učenci lažje ugotovijo, kaj jih dejansko zanima. Ko nova generacija konča izobraževanje, se državljani dogovorijo o novih delovnih – študijskih mestih. Da se poveča možnost izbire, se lahko za določene pozicije določi tudi več prostih mest, kot jih je dejansko potrebnih. Ko je vse to narejeno, se učenci z računalniškim glasovanjem odločijo, v kateri smeri se bodo izobraževali. Če je za določeno smer prijavljenih preveč učencev, se upošteva šolski uspeh in za določene smeri tudi test nadarjenosti. Tisti učenci, ki so sprejeti v prvem krogu, dobijo npr. 1000 denarnih enot plače. Tistim, ki so primorani iti v drugi krog in so nato sprejeti, se plača poviša za npr. 5 % (vse to so čisto politične odločitve). Nato sledi tretji krog in spet 5-odstotno povišanje plače ter tako naprej, dokler niso vsi učenci razporejeni. S takšnim mehanizmom se uveljavi načelo, da se za delo, katero družba kot celota rada opravlja, nudi manjša plača, in za delo, ki ga družba nerada opravlja, pa višja plača. Pravičnost takšnega sistema pa naj bi bila v tem, da osebe, ki pri svojem delu uživajo, dobivajo nižjo plačo, in osebe, ki jim to delo ni tako pisano na roke, višjo. Na ta način naj bi se oba konca uravnovesila. Upoštevati pa je treba tudi pravilo enakega plačila za enako delo. Ker se lahko določena delovna – študijska mesta zapolnijo z različnimi volilnimi krogi, je treba nato vse te vrednosti združiti ter deliti s številom vseh udeležencev, da se dobi znesek povprečne plače. Na primer, če imamo 5 prostih mest za delo – študij arheologije in sta bila 2 študenta sprejeta v prvem krogu, 1 v drugem in 2 v tretjem ter da imamo že od prej zaposlene 3 arheologe, ki so plačani npr. 1030 denarnih enot, bi morali vse te vrednosti plač sešteti in deliti s številom vseh študentov in delavcev, da dobimo povprečno plačo. Na takšen način nove generacije kažejo, ali je določeno delovno mesto bolj ali manj zaželeno, družba kot celota pa (sicer z malce zamika) ureja področje plač. Študentje imajo tudi možnost zamenjati študijski program, vendar morajo pred tem opraviti obvezne diferencialne izpite in zamenjati svoje mesto z nekom iz drugega študijskega programa. Študentje tudi med študijem prejemajo plačo v isti višini kot redno zaposleni na delovnem mestu iz njihovega področja. Če so študentje uspešni, jim je zajamčeno delovno mesto na področju, ki so si ga izbrali. V

takšnem sistemu »država« šola natanko takšne vrste kadrov, kot jih gospodarstvo potrebuje, in to je nekaj, kar v današnjem svetu skoraj ne obstaja. Vse izobraževanje je zastoj, tudi tisto ob delu, kajti dobra izobrazba koristi celotni družbi. Samo, če je študent zelo len, mora študij plačati ali pa je celo izključen. Na splošno ni nekakšne hude potrebe po radikalnih reformah na področju šolstva, ker imamo že danes dokaj dobro razvite mehanizme. Veljalo bi premisliti le o reviziji postopkov ocenjevanja, kajti ocene so tu zelo pomembne.

5.4 O DELU

Na področju dela je mogoče znotraj takšnega sistema narediti marsikaj. Možno je zvišati osnovno plačo za določno vrsto dela, skrajšati delovni dan ali omogočiti druge vrste delovnih nagrad in ugodnosti. Ostati pa mora osnovna težnja, da so delovniki čim bolj enako dolgi. Prek sistema plač se lepo vidi, kateri poklici so najmanj zaželeni. Tako je tudi jasno, za katere poklice je najbolj smiselno izboljšati delovne pogoje ali pa poskušati razviti nove tehnologije, ki bi olajšale delo na teh področjih. Nekatera enostavna, a nepriljubljena dela, pa bi se lahko razdelila na celotno družbo (z nekaj izjemami) in bi jih tako opravljali poleg svojega osnovnega poklica. Izjeme v tem primeru pa bi bili lahko invalidi ali delavci, katerih primarni poklic bi trpel, če bi opravljali skupnostno delo (npr. kirurgi, glasbeniki, umetniki ...). Vse to so seveda čisto politična vprašanja. Prav tako je politično vprašanje, kakšen status se dodeli osebam, ki niso udeležene v proizvodnem procesu, kot so npr. upokojenci, otroci, nezaposleni itd. Ali so tudi oni upravičeni do plače in kaj bi ta plača vsebovala. Menim, da bi morala biti čisto vsaka družbena skupina upravičena vsaj do nekaj denarja. Na primer za otroke lahko plača narašča skupaj z leti, a ostaja enaka za vse znotraj iste generacije. Upokojenci so lahko plačani glede na povprečen zaslužek skozi celotno delovno dobo. Vagabundom pa se lahko dodeli nekaj denarja iz humanitarnih razlogov. Kar je pri vsej tej temi zares pomembno, je, da se doseže družbeni konsenz, v katerem se dela vzajemno priznavajo, in da »nihče« (čim več ljudi) nima občutka, da je pri tem izigran. Na področju dela je treba uporabljati čim več demokratičnih postopkov. Tako se lahko izvolijo na delovnem mestu tudi vodje, a vedno so zgolj prvi med enakimi.

Nadure so zakonsko omejene in kompenzirane z obveznim povečanjem plače za vsako čezmerno uro. Če pa je dela premalo, ima delavec dve možnosti. Prva je, da gre domov in se plača zniža (glede na izostale ure). Druga pa, da ostane na delovnem mestu in se dodatno izobražuje, dokler mu ne poteče delovni čas. Izobrazba je zelo koristna, ker se tako delavci še bolj izurijo za svoj že obstoječi poklic ali pa jim izobraževanje pomaga pri drugem delovnem mestu. Zamenjava delovnega mesta pa je možna le, če ima oseba zahtevano stopnjo izobrazbe in ni vitalno pomembna za delovanje starega delovnega mesta. Če presežek delovne sile traja daljše obdobje, pride do delovnih premestitev. Prostovoljci so tisti, ki prvi odidejo, naslednji pa so tisti, ki imajo glede na rangirni sistem (le ta temelji na delovnih dosežkih) najnižjo oceno. Merila v sistemu bi bili lahko delovni prekrški, leta delovne dobe, delovni dosežki, šolske ocene itd. Če delavec ni kvalificiran za kakršnokoli delo, je le-ta premeščen na zavod za zaposlovanje. Medtem ko je na zavodu, je upravičen do omejenega plačila, a se mora zato dodatno izobraževati in pokazati, da v izobraževanje vlaga svoj trud.

Ne glede na pomembnost posameznikovega dela, ga mora vsak opravljati glede na sprejete norme. Če se delavec tako izkaže za npr. ekstremno lenega, je lahko odpuščen. Če ima oseba status odpuščene osebe, se sploh ne more zaposliti znotraj skupnosti, razen če sprejme delo, ki ga družba kot celota ne opravlja rada. Za nekatere posameznike bi bila to lahko celo nagrada, ker so nezaželena dela visoko plačana. V nekaterih primerih, ko osebe nimajo finančnih razlogov, da bi opravljale delo v skupnosti, kot npr. nezaposleni, vagabundi, odpuščeni ali pa osebe, ki so v celoti zaposlene na trgu ekskluzivnih dobrin (sistem opisan kasneje), skupnost pa potrebuje njihovo pomoč (npr. pri kriznih situacijah), so le-ti »vpoklicani«. Kazen za izogibanje pozivu bi bila lahko zaplemba premoženja ali pa celo izgon iz skupnosti. Takšen ukrep bi se lahko nekaterim zdel strog, toda za praktično vse, kar oseba ima ali je, je zaslužno znanje družbe, ki se je nakopičilo med generacijami (kultura, jezik, znanost, veščine ...). Če posameznik noče pomagati družbi, ko ga le-ta potrebuje, je edino primerno, da družba prekine svoje sodelovanje s tem posameznikom. V bistvu je celoten sistem oblikovan na takšen način, da se lenoba in prevare kaznujejo. V ta namen bi lahko uvedli tudi oblike skupinskega kaznovanja, ki bi

omogočile, da tistega, ki povzroča težave, izloči lasten kolektiv in tako vrši dodaten pritisk (»motivacijo«) nanj.

5.5 USTVARJALNI IN UČINKOVITOSTNI BONUSI

Vsakdo lahko registrira nov proizvod (če je le-ta res nov). Za ta proizvod avtor dobiva ustvarjalni bonus po številu prodanih izdelkov. Obstajajo različni bonusi za različne vrste proizvodov in njihov znesek je določen ter se spreminja z elektronskimi referendummi. Opredeliti je treba, kaj točno se šteje za nov proizvod. Je to nov dizajn, nova tehnologija, nova storitev ali nov tip načina organizacije? Morda bi lahko dali bonuse tudi za nove ideje in koncepte. Treba pa je uskladiti tudi razmerje med temi bonusi, tako da npr. nov avtomobilski dizajn dobi manjši bonus kot nova tehnologija za izdelavo avtomobilov.

Avtorji nimajo v lasti ekskluzivnih avtorskih pravic za izdelke. Kdorkoli lahko uporabi njihovo idejo in jo vključi v svoj izdelek. Samo ideja postane tako družbena last, toda vsakokrat, ko se avtorjeva ideja aplicira na nov proizvod, avtor dobi ustvarjalni bonus po prodani količini tega izdelka. Za izračune vseh bonusov skrbi centralni računalniški sistem. Glede na to, da je možno ustvarjalne bonuse natančno izračunavati, bi bilo mogoče narediti tudi tabelo tistih, ki so prejeli največ ustvarjalnih bonusov in so tako tudi največ prispevali k razvoju družbe. To bi bila lahko dodatna vzpodbuda za izumiteljstvo. Ustvarjalni bonusi se ne prenašajo na potomce, in ko avtor umre (ali ko umre tudi njegov/njen partner), se bonusi ne izplačujejo več, vendar se lahko še vedno štejejo za lestvico najzaslužnejših državljanov (npr. da se bonusi štejejo od avtorjevega rojstva za obdobje tristo let).

Učinkovitostni bonusi se podeljujejo za dobro opravljeno delo, ko npr. nekdo konča delo pred dogovorjenim rokom (npr. arhitekt) ali pa nekdo (npr. poljedelec) proizvede izdelke višje kakovosti. Vsekakor pa bi se bilo treba dogovoriti, na katere poklice je sploh smiselno aplicirati to vrsto bonusov.

5.6 TRŽNI SISTEM EKSKLUZIVNIH IN RABLJENIH DOBRIN

Ta sistem predstavlja ostanek tržnega gospodarstva in služi samo kot pomožna veja. Pojavi se naslednja ločnica. Na eni strani imamo tržni sistem ekskluzivnih in rabljenih dobrin, na drugi strani pa planski sistem množičnih dobrin. Ekskluzivni trg obstaja zato, da so nekatere dobrine nepraktične za množično proizvodnjo, kot npr. umetnost, visoka moda, prostitucija, pornografija itd. Seveda veljajo na trgu teh dobrin tržni zakoni. Cene izdelkov tako določa lastnik ali pa se za njih baranta. Proces prodajanja in nakupovanja pa nam močno olajša računalniško omrežje.

Kdorkoli lahko ponuja svoje izdelke na trgu ekskluzivnih dobrin, vendar obstaja nekaj pravil.

Prvič mora biti cena izdelkov višja od tiste za podobne izdelke v planskem sistemu. Če se to pravilo ne upošteva, se pusti odprta stranska vrata za vrnitev kapitalizma.

Drugič, da se lahko preživljaš izključno iz tržnega sistema, te v planskem sistemu ne smejo potrebovati.

Tretjič je treba obvezno registrirati svojo dejavnost.

Četrtrič in zadnjič pa je treba na tem trgu nuditi res izvirne dobrine. Za te dobrine ni nujno, da so resnično neprimerne za masovno proizvodnjo, toda v tem primeru mora biti proizvajalec tudi avtor te zamisli. Tako lahko tak izdelek proizvajata edino skupnost in primarni avtor zamisli. Na takšen način se lahko sicer fizično enaka izdelka proizvajata z množično proizvodnjo po nižji ceni in s strani avtorja po višji. Vendar pa ima avtorjev izdelek višjo psihološko vrednost, ker se šteje za pravi original, množično proizvedeni izdelek pa velja za »ponaredek«. Primer, ki to lepo ponazarja, je visoka moda. Tudi za izdelke, prodane na trgu ekskluzivnih dobrin, se lahko upoštevajo ustvarjalni bonusi. Trg rabljenih dobrin pa je glede tega drugačen, kajti služi le kot trg, na katerem se prodaja že obstoječa osebna lastnina. Na tem trgu pa je prepovedano namerno preprodajanje dobrin.

5.7 ZASEBNA SFERA

Kot je bilo že omenjeno, je zasebna lastnina omejena z družbenim konsenzom. Na primer, vsak državljan bi lahko imel pravico do enega električnega avtomobila, a samo do

25 % bencinskega. Če bi oseba tako hotela kupiti bencinski avtomobil, bi imela dve možnosti: ali bi si delila lastništvo avtomobila še s tremi osebami ali pa odkupila deleže ostalih treh oseb. Maksimalna količina denarne dediščine je tudi določena, ostalo premoženje pa ne sme presegati meje, določene v družbenem konsenzu. Če bi tako nekdo presegel maksimalno količino dovoljenega zemljišča, bi se moral odločiti, kateri del tega bo prodal. Pri nakupovanju zemljišča se predvideva, da imajo državljani z ustvarjalnimi bonusi največjo količino denarja in si tako lahko privoščijo najboljša zemljišča. Vedno obstaja presežek prostih zemljišč in vsak državljan je upravičen do osnovnega prebivališča. Ko otrok odraste, dobi zasebno prebivališče, polno opremljeno z osnovnim kompletom notranje opreme. Nato lahko poljubno menja, trguje in ureja prostor po svojih željah in finančnih zmogljivostih.

Postavljena je zgornja meja za prebivalstvo in vsak par ima pravico do določenega števila otrok. Ko je dosežena populacijska meja, se število dovoljenih otrok še zmanjša, tako da populacija stagnira. Če se nekdo odloči, da ne bo imel otrok, jih ima lahko nekdo drug več. Če par neupravičeno krši to pravilo, se jima za vsakega otroka nad dovoljeno mejo znižujejo dohodki. Ta ukrep je upravičen, s tem da par ogroža vzpostavljeno ravnovesje v ekosistemu.

5.8 KMETIJSTVO

Kmetje niso lastniki zemlje, ki jo obdelujejo, so samo njeni upravljavci. Izjema je samo njihova privatna lastnina do maksimalnega obsega zemljišča, ki ga lahko poseduje posameznik. Zemljišča se dodeljuje po naslednjem sistemu. Z družbenim konsenzom se določijo lokacije kmetijskih zemljišč in vrste pridelkov, ki se tam lahko gojijo. Kmetje nato glasujejo za zemljišča in vrste izdelkov, ki bi jih radi obdelovali. Če se jih je za zemljišče prijavilo več kot eden ali če se je preveč kmetov prijavilo za določeno vrsto izdelka, se upoštevajo njihovi prejšnji delovni dosežki. Če kmet umre in njegovi potomci niso kmetje po poklicu, se zemljišče ponovno vrne v upravo skupnosti. Vso opremo, orodje ter ostale potrebščine za kmetovanje priskrbi »država«, kajti obdelovanje zemljišča velja za delovno mesto.

5.9 ORGANIZACIJA SKUPNOSTI

Skupnost je sestavljena iz komun, ki jih vodijo demokratično izvoljeni župani. Vsi župani skupaj pa tvorijo svet županov (nekakšen svet »modrih«). Možno bi bilo, da komuno vodita dva župana, en moški in ena ženska. Vsako leto se komunam podeli določena vsota javnih virov. Le-ti so kasneje porabljeni za javna dela. Slednja pa so izbrana z referendummi. Ta dva župana nadzorujeta vse aktivnosti znotraj komune. Po potrebi se več lokalnih županov zbere skupaj, da skupaj sodelujejo pri izgradnji večjih objektov. Vsaka komuna ima lahko tudi svoje zakone, toda ti zakoni ne smejo biti v nasprotju z zakoni skupnosti. Kot vse ostale odločitve znotraj skupnosti, se tudi te sprejemajo z elektronskimi referendummi.

Za izvedbo referenduma je treba imeti smiseln predlog in dovolj glasov podpore. Zbiranje glasov pa deluje podobno kot elektronske peticije v današnjem času. Referendum se izvede tudi, če ga podpre večina iz sveta županov ali pa večina strokovnjakov iz pripadajočega področja. Sam referendum lahko traja več dni, rezultati pa se sproti izpisujejo. To naj bi pomagalo, da bi se pasivni volilci opredelili. Celotni sistem vedno želi doseči konsenz in takšni ukrepi pripomorejo k doseganju tega cilja. Referendum je sprejet, če poteče volilni čas in je volilni prag presežen. Kadar se večina strokovnjakov ne strinja z ljudsko odločitvijo, svet županov prevzame vlogo razsodnika. Upošteva argumente z obeh strani in se nato odloči. Če se referendumsko vprašanje tiče manjšine, naj bi svet županov vedno glasoval v njihovo korist, če velja, da je škoda povzročena tej manjšini večja, kot je korist za skupnost. Da bi se povečalo zaupanje v volilne rezultate, bi bilo mogoče organizirati nadzorne svete, ki bi bili sestavljeni podobno kot porote.

Nekatere organizacije niso več potrebne, nekatere so reformirane in nekatere so nove. Banke in borze so stvar preteklosti. Zavarovalnice niso več potrebne, kajti celotni sistem sloni na solidarnosti in kakršnakoli izguba premoženja je nadomeščena brezplačno. Pojavi pa se potreba po centralni agenciji za nadzor kakovosti in učinkovitosti. Prva bi zagotavljala, da se v proizvodnem procesu uporabljajo samo najboljši deli in

najučinkovitejši postopki, druga agencija pa bi zagotavljala, da se spoštujejo deklarirane norme. Nekatere agencije še vedno delujejo najbolje pod centralizirano kontrolo, kot so npr. vojska, nadzor zračnega prostora, vesoljske agencije itd. Zdravstvo in šolstvo sta brezplačna, razen morda za primere nepotrebnih plastičnih operacij in za primere prevelike lenobe v šoli. Tipi trgovin so spremenjeni. Trgovina v svojem klasičnem smislu bi bila zdaj ekskluzivna trgovina z ekskluzivnimi dobrinami in bi bila v privatni lasti. Skupnostne trgovine prodajajo pokvarljive dobrine, razstavne trgovine pa prikazujejo trajne dobrine, ki so proizvedene v okolici ali pa zelo popularne in pripeljane od drugje. Trgovine kompletirajo dobavni centri, kjer lahko posamezniki prevzamejo proizvode, ki niso praktični za transport po pošti.

5.10 PARALELNI SISTEM?

Da se lahko kakršnakoli oblika demokratičnega sistema uspešno razvije, ne sme biti preganjana. Ko bi bilo gibanje za internetno skupnost dovolj veliko, bi se moralo oblikovati v politično stranko, da bi lahko tekmovalo za oblast prek demokratičnih postopkov. Stranka bi se lahko razlikovala od ostalih strank, tudi po tem, da ne bi imela centralističnega vodstva. Lahko bi bila organizirana kot stranka brez glave, kjer bi njeni člani odločitve sprejemali prek elektronskih referendumov. Vsekakor pa bi že pojav takšne stranke pomenil za volivce končno možnost alternativne izbire med dvema sistemoma. Na eni strani bi tako imeli možnost za neposredno demokracijo z internetnim planiranjem, na drugi pa reprezentativno demokracijo s tržnim gospodarstvom. Opisana stranka bi bila svetovnega značaja in če bi prišla na oblast, bi se države, ki so glasovale zanjo, združile v globalno skupnost. Vsi redki viri v skupnosti bi bili nato razdeljeni med državljane. Ko bi nova država vstopila ali izstopila iz skupnosti, bi se redki viri ponovno delili. Čeprav bi stranka, ki zagovarja internetno skupnost, imela majhen uspeh, se to ne bi štelo za poraz, če bi predstavljala realno alternativo tržnemu gospodarstvu in prevladujoči obliki demokracije. Liberalna maksima je, da tam kjer tekmuje več akterjev, pridobijo največ ravno kupci. Tako bi konkurenca alternativnega političnega in gospodarskega sistema morda primorala kapitalizem in reprezentativno demokracijo, da se preoblikujeta v prijaznejšo obliko za človeka.

Da bi preizkusili opisani sistem v optimalnih pogojih, bi zadoščalo že najmanjše samozadostno ozemlje. Ker pa ga je izjemno težko najti, bi bila zelo verjetno potrebna trgovina z zunanjim svetom. V tem primeru bi se državne zaloge tujih valut enakovredno razdelile med državljane, kot ostali redki viri in tuji izdelki bi bili arhivirani v računalniškem katalogu možnih izdelkov. Samozadostnost bi morala biti prvoten namen trgovanja s tujino, kajti profit je tu drugotnega pomena. Primarni namen je vedno dobiti redke vire. Na področju trgovine si je mogoče predstavljati skupnost kot veliko podjetje, ki trguje z drugimi tujimi podjetji. Vendar pa ima ta trgovina omejitve, saj je prodaja skupnostne lastnine tujcem prepovedana. »Podjetje« je demokratično vodeno in vsak posloven korak je treba izglasovati na referendumu. Dobra trgovska politika je še posebej pomembna za skupnost, ki se v veliki meri zanaša na zunanjo trgovino. Za oblikovanje kar najpametnejše ekonomske politike bi se lahko ustanovila posebna agencija za trgovino, ki bi predlagala, od katere poslovne odločitve bi skupnost dobila največ. Zunanja trgovina je področje, kjer se planski sistem sreča s tržnim, zato je tu potrebna še posebna previdnost.

6. PRIMERJAVA TRGA IN INTERNETNEGA PLANIRANJA

Vsak demokratični sistem potrebuje legitimnost, ki mu jo podeljujejo državljani, zato da se ohrani. Državljani stalno primerjajo, kako njihove želje zadovoljuje sistem in glede na to se njihova podpora sistemu veča ali manjša. Zaradi tega mora vsak demokratični sistem temeljiti na zadovoljevanju potreb svojih državljanov. Toda ali ti državljani vedo, kaj potrebujejo? Če pride do neravnovesja med željami in dejanskimi potrebami ali pa potrebe niso zadovoljene, lahko pride do motenj v delovanju človekovega telesa. Dandanes naj bi bili tako stranski proizvodi »modernega« življenja kronični stres, debelost, migrene in ogromna uporaba drog itd. Glede na te pojave menim, da človekova telesa v današnji dobi ne delujejo pod optimalnimi pogoji. Kaj naj bi bil razlog za takšne reakcije? Če pogledamo Maslowovo hierarhijo potreb (Maslow 1987), vidimo, da ima pet stopenj. Na prvem mestu so biološke in fiziološke potrebe, na drugem mestu je potreba po varnosti, na tretjem mestu je potreba po pripadnosti in ljubezni, na četrtem mestu je

potreba po spoštovanju in na zadnjem, petem mestu je potreba po samoaktualizaciji. Ko je nižja stopnja potreb vsaj približno zadovoljena, postane aktualnejši naslednji višji rang potreb. Zadovoljitev večine fizioloških in bioloških potreb ter del potreb po varnosti spada v področje ekonomije. To so vse zelo osnovne potrebe in prav zaradi tega bi morali imeti neposreden nadzor nad njihovim zadovoljevanjem. Če pa gospodarstvo prepustimo tržnemu sistemu, si onemogočimo možnost za nadzor, kajti le-ta je v rokah špekulativnega tržnega mehanizma. Obstaja splošno pravilo: odvisno od tega, kako pomembno stvar tvegamo in koliko je negotovega pri tem, premosorazmerno velik bo tudi stres. Kompetitivno tržno okolje je odlično za ustvarjanje stresa, saj je veliko neznanega in predmet hazardiranja je naš lastni obstanek. Večja je tekmovalnost, večja so tržna nihanja in večji je tudi stres. Glede na to bi celo morali spodbujati nastanek netekmovalnih monopolov, ker prinašajo stabilnost. Sami monopolizaciji se je nemogoče izogniti, ker je vgrajena v sistem, in monopolisti, če se jih ne zadržuje, postanejo podobni absolutnim monarhom. Sedaj si lahko predstavljamo najboljši možni scenarij za stabilen kapitalizem, se pravi svet, v katerem bi nekaj vplivnih monopolistov iskreno skrbelo za dobrobit okolja in družbe z uporabo tehnik »pristnega« marketinga. To bi bila potem oblika nekakšnega »razsvetljenega« kapitalizma, vendar bi kapitalisti še vedno dobivali kapitalistični ekstraprofit. Če bi jim nato ta profit odvzeli, potem tudi ne bi bilo več razloga za obstanek samega kapitalističnega razreda, ker bi imel zgolj reprezentativno vlogo. Zato je smiselno, da družba postane edini lastnik vsega kapitala in oblikuje monopol nad večino dobrin. Na ta način bi imeli vsi enak vpliv na delovanje sistema in dosegli bi tudi največjo možno stopnjo ekonomske varnosti za ljudi.

Toda kaj, če si ljudje ne želijo takšne nehierarhične (manj) družbe? Morda pa imajo raje odnose v smislu gospodarja in sluge. Glede na to, v kakšnem ekonomskem sistemu živimo, bi bilo vsekakor to možno sklepati. Poleg tega prebivamo v svetu, kjer je naša politična usoda demokratično prepuščena politikom, ki komaj predstavljajo izbiro drug med drugim. Po drugi strani pa je naš ekonomski sistem še manj demokratičen. V tržnem gospodarstvu države niso popolnoma suverene, saj lahko nadzirajo samo del ekonomskih politik, ostali del pa je prepuščen kapitalistom. Njihov vpliv na ekonomske politike pa je premosorazmeren velikosti njihovega premoženja. Kapitalisti se med seboj spopadajo za

nadzor nad kapitalom. Ker pa se bojujejo tako, da zadovoljujejo naše potrebe, velja za upravičeno. Toda ali res zadovoljujejo naše potrebe? V današnji tržni ekonomiji je odnos med proizvajalci in potrošniki še vedno malce izkrivljen, ker je še vedno verjetneje, da proizvodi iščejo svojega kupca (z »agresivnim« marketingom) raje kot obratno. In tudi ko podjetja dejansko uporabljajo pristne marketinške metode, je njihov prvi motiv še vedno profit in ne zadovoljevanje potreb državljanov. Z drugimi besedami to pomeni, da je profit na prvem mestu in potrebe na drugem mestu. Posledice tega pa so, da udeleženci na trgu stalno poskušajo maksimirati svoj profit. Rast imajo za brezkončno, ker je kakršnakoli rast razumljena kot dobra. Vendar pa takšno nediferencirano razumevanje povzroča nezaželene stranske učinke v okolju (Capra 1988). Zaradi majhnega nadzora nad tržnim okoljem je težko oceniti, kako velik je presežek proizvodov. Količina in pogostnost razprodaj nam lahko nudijo nekakšno oceno, vendar pa nikoli ne moremo zagotovo vedeti, če podjetja ne zavlačujejo s tehnološkimi novostmi ali pa namenoma izdelujejo lahko pokvarljive izdelke, da s tem povečajo potrošnjo in svoj profit. Takšna dejanja bi vsekakor predstavljala nepotrebno škodo za okolje. Internetno planiranje pa po drugi strani omogoča veliko bolj ekološko alternativo. V tem sistemu je zadovoljevanje potreb primarni cilj. Obstaja veliko neposrednejša povezava med proizvajalci in potrošniki, saj lahko potrošniki lažje usmerjajo delovanje gospodarstva. Družba kot celota pa sploh nima namena graditi pokvarljivih in ekološko škodljivih proizvodov ali pa namenoma zavlačevati tehnološkega razvoja. Morda bi zaradi potrebnega predhodnega naročanja proizvodov potrošniki dlje čakali na njihovo dostavo, a kakovost transakcije bi bila vsekakor boljša. Če pa nas ne bi motila malce večja ekološka škoda, je mogoče celoten sistem prestrukturirati tako, da so vsi proizvodi dosegljivi »s polic«.

Nekateri menijo, da so planski sistemi nujno manj ustvarjalni od tržnih, ker naj bi tekmovalnost prinašala najboljše rezultate. Sam menim, da je treba razlikovati med slabo in dobro obliko tekmovalnosti, takšno, ki je smrtonosna in takšno, ki ni. Tržno gospodarstvo bi padlo v prvo kategorijo zaradi svoje »zmagaj ali izgubi« logike. Res je, da je tekmovalnost del človekovega potenciala, vendar je še vedno samo del. Kooperacija, sočutje in skrb za šibke se mora tudi kazati v našem delovanju, če se res hočemo izkazati za boljše od živali, kot radi mislimo. Tako bi morala biti tekmovalnost

kanalizirana na takšen način, da pri tem ne bi bil nihče prizadet in bi imeli vsi prosto možnost, ali želijo sodelovati ali ne. V današnjem času nam tako šport predstavlja pretežno nenasilno alternativo vojnem. Na področju gospodarstva pa česa takšnega še nismo uresničili. V današnjih časih smo vsi primorani tekmovati v tržni »igri« in ljudje iz nje tudi ne odidejo neprizadeti. V internetnem planiranju pa lahko vsakdo prostovoljno tekmuje za ustvarjalne bonuse in še vedno je njegova prihodnost zagotovljena z zajamčenim plačilom. Tu gre skoraj za položaj zmagaj-zmagaj (win-win). Če slediš pravilom, imaš v nasprotju s kapitalizmom v internetnem planiranju zajamčeno mirno prihodnost. Za še dodatno izboljšanje ustvarjalnosti na področju raziskav, ki jih financira sama skupnost, pa je mogoče ustvariti umetno tekmovalnost med skupinami, s tem da na isti projekt dodeliš dve ali tri raziskovalne skupine. Potem pa na koncu najuspešnejša skupina dobi ustvarjalni bonus za svoj dosežek. Celoten sistem je zasnovan tako, da nagrajuje ustvarjalne ljudi. To je tudi smiselno, saj se lahko znanje neskončnokrat multiplicira in vsi imajo možnost, da so ustvarjalni. Po drugi strani pa so materialni viri omejeni. Če ima nekdo v lasti vrsto stvarnega kapitala, ga nekdo drug ne more imeti in tako se lahko zanj vedno spopadata. Zato je najbolje, da je kapital v lasti vseh in posledično od nikogar. Na takšen način so vsi (kar najbolj) enako zadovoljni in nezadovoljni hkrati.

Dandanes uporabljamo politične in ekonomske posrednike, ker jih potrebujemo, toda če bi našli način, ki zmore brez njih, jih ne bi potrebovali več. Poleg tega pa bi le po nepotrebnem imeli večje privilegije od ostalih. Torej, kaj je lahko boljše od reprezentativne demokracije in »reprezentativne« ekonomije? Menimo, da le presežki tega, se pravi neposredna demokracija in neposredna ekonomija. Obe sta dosegljivi s pomočjo interneta. Le-ta nam ponuja skoraj neverjetne možnosti za svetovno sodelovanje, ki v preteklosti ni bilo možno. Vprašanje pa je, ali sploh hočemo te možnosti uresničiti? Ali sploh hočemo imeti možnost, da si s sosedi delimo stvari in z njimi ne tekmujemo? Morda imamo res rajši igralniški način življenja, ki nam ga ponuja tržna igra? Smo res raje udeleženci tega barantanja vseh barantanj, katerega končni izid je negotov, zgolj zato, da dosežemo iluzijo ekonomske svobode? Kakorkoli že pa v vsaki specializirani družbi nihče ni neodvisen od družbe, kajti sam zase se ni sposoben

preskrbeti nihče (vsaj ne na ravni današnjega standarda življenja). Edina razlika, ki obstaja, je tista med imperativom ekonomske tekmovalnosti ali pa imperativom ekonomske kooperacije. Vendar pa danes obstaja samo prva možnost. Morda pa razlog tiči v tem, da je potencial, ki ga ponuja internet za demokratični input tako velik in takšna novost, da preprosto ta možnost še ni bila predvidena. Osebno menimo, da so stvari bolj zapletene. Verjetno si vsak ne želi bolj egalitarne družbe pred hierarhično, prej velja celo obratno. Ne glede na to, kaj je res, pa bi morala vsaj obstajati možnost za bolj egalitarno družbo za tiste, ki si to želijo. V bistvu bi morali biti znotraj demokratične družbe vedno prisotni obe možnosti.

6.1 POGLEDI

Verjetno bi težko našli še katero temo, ki bi tako ločevala ljudi, kot je to področje ekonomije. Poglejmo si torej nekaj izbranih pogledov strokovnjakov na temo kapitalizma, njegovega razvoja in alternativnih gospodarskih ter političnih oblik, ki nam bodo pomagali verificirati zastavljene hipoteze.

Susan Strange se tako bolj kot ekološke problematike boji zloma svetovnega finančnega sistema (Strange 1998: 1–3). Le-tega označuje za norega, saj se je v zadnjih letih obnašal tako brezciljno manično kot nerazumljivo depresivno. Po njenem mnenju se kazino kapitalizem odvija vedno hitreje in vedno bolj nekontrolirano. Pravi, da konflikt med monetarizmom in tržnim gospodarstvom na eni strani in keynezijanskim intervencionizmom na drugi strani ni tehničen, temveč političen (Strange 1998: 190–191). V bistvu pri tej temi govorimo o relativnih vrednotah in družbenih preferencah. Tako pridemo do nasprotja med večjo enakopravnostjo in stabilnostjo proti maksimiranju ustvarjanja bogastva – nasprotja med kakovostjo gospodarske rasti proti njeni kvantiteti. Ta vprašanja naj bi bila v čistem osrčju mednarodne politične in teoretične ekonomije. Prav tako meni, da so nacionalne države nepripravljene in nezmožne nadzorovati mednarodne finance in da se bodo morale stvari še veliko bolj poslabšati ter zaostri, preden se bodo obstoječe politike spremenile.

Paul Phillips pa dvomi v nekatere temeljne predpostavke neoliberalizma (Phillips 2003: 3–5). Najprej se mu zdi sporna predpostavka, da so trgi učinkovita in demokratična institucija. Sprašuje se, kako je lahko demokratičen sistem, ki deluje po načelu en dolar en glas raje kot ena oseba en glas. Poleg tega se mu zdi sporno mnenje, da na trgu poteka tekmovanje med enakopravnimi posamezniki ali podjetji. Ugovarja liberalni predpostavki, da ljudje delujejo izključno kot individualisti in ne glede na širšo družbo. Na zadnjem mestu pa dvomi o enakopravni dosegljivosti informacij vsem udeležencem na trgu. Po njegovem mnenju bi morala kakršnakoli napredna rešitev vsebovati razširitev demokratičnega odločanja, se pravi, da se obrne trend restrikcije odločanja na privatne in tržne institucije ter se povrne odločanje v roke javnih, političnih institucij (Phillips 2003: 202–203). Zagovarja pravično trgovino in ne proste trgovine ter, da je treba mednarodne denarne tokove preurediti tako, da se stabilizirajo svetovni denarni trgi.

Noam Chomsky pa, ko se loti teme o prosti trgovini in prostemu trgu, naleti na delo Novozelandca Paula Krugmana, ki je eden od vodilnih strokovnjakov na področju mednarodne in razvojne ekonomije (Chomsky 2001: 356–368). Slednji govori o gospodarskih eksperimentih in navede 5 njihovih značilnosti. Prvič pravi, da se moramo zavedati, da je znanje o gospodarskem razvoju zelo majhno in nepoznano. Tako naj bi bili za veliko večino gospodarske rasti zaslužni residualni faktorji. Po najbolj optimističnih izračunih je njihov delež pri gospodarski rasti ZDA dvotretjinski. Pod drugo točko poudarja, da ne glede na prej navedene podatke politični načrtovalci in intelektualci (vključno z veliko ekonomisti) zelo radi uporabljajo široka posploševanja. Tretja točka opredeljuje pojem »normalna pot«, ki stalno spreminja svoj pomen in lahko že v naslednjem trenutku pomeni ravno nasprotno od prejšnjega. Četrtoč pravi, da se velikokrat sklepa, kadar določene politike niso bile uspešne pri doseganju uradno zastavljenih ciljev, da so morale biti le-te očitno osnovane na »slabih zamislih«. Kot zadnje pa zapiše, da se pogosto sklepa, da so slabe ideje zato tako številne, ker so v interesu zelo vplivnih skupin.

Chomsky nato nadaljuje zadnjo misel in zapiše, da tako slabe zamisli ne služijo dobro svojim uradno zastavljenim ciljem, vendar se ponavadi izkažejo za zelo dobre zamisli za njihove zagovornike. Nato navaja številne primere iz zgodovine kot primer za to politiko,

ki se nadaljuje še danes. Tako navede indijski primer, ko je leta 1793 Velika Britanija sprejela akt o stalni naselitvi. To naj bi Indiji zelo pomagalo, a končni rezultat je bil, da so bili nižji sloji prebivalstva izpostavljeni hujšemu zatiranju kot praktično kdajkoli prej. Vendar pa vse ni bilo tako slabo. Čeprav so se uradni cilji izkazali za popoln polom (za Indijce), pa je imela Velika Britanija veliko korist. Poleg visokih trgovskih zaslužkov so ustvarili popolnoma nov sloj bogatih posestnikov, ki so nadzirali mase ljudi namesto njih. Ko raziskuje, zakaj so se Evropa, Japonska in ZDA tako dobro gospodarsko razvijale, pa ugotovi, da ravno zato, ker niso sledile načelom proste trgovine, ampak so se zanašale na protekcionizem. Po besedah ekonomskega zgodovinarja Paula Bairocha ni večjega gospodarskega mita kot ta, da protekcionizem zavira rast, ker so dejstva tu tako diametralno nasprotna prevladujoči ekonomski teoriji.

Profesor Rondo Cameron v svoji knjigi izpostavlja pomembnost tehničnih in organizacijskih inovacij za razvoj človeštva (Cameron 2003: 16–18). Prav tipi virov, ki so bili skozi zgodovino dosegljivi človeštvu, so opredelili zgornje meje njegovih ekonomskih dosežkov in končno velikost celotne človeške populacije. Zanj je neenakost v razdelitvi virov med posamezniki, skupinami in narodi v osrčju problema gospodarskega razvoja (Cameron 2003: 402). Meni, da rešitev ne bo lahka in da bo potrebno še veliko študij, raziskav in institucionalnih sprememb. Ostaja pa glede na poznavanje dosedanje zgodovine razvoja človeštva optimističen glede možnosti za rešitev.

Jack Goody je podobnega mnenja glede pomembnosti tehnoloških inovacij, saj naj bi predvsem tehnološka premoč, ki jo je prinesla industrijska revolucija v 18. stoletju, povzdignila zahodni svet v trgovsko velesilo (Goody 2004: 15–22). Pred tem časom naj bi bil ekonomski razvoj dokaj enakomeren po celotnem svetu. Vsekakor pa meni, da za kasnejšo evropsko prednost pri trgovanju ni bila zaslužna dolgotrajna premoč v kulturi, kot so trdili nekateri ekonomski teoretiki. Meni, da so bile pomembne predvsem tehnološke inovacije in ugoden dostop do ekonomskih virov.

John Keane meni, da imajo velike ideje, ki razmišljajo o celotnem svetu, tendenco, da sprožajo veliko nezadovoljstva ali pa ljudje pričakujejo še več (Keane 2003: 11–13). Za nasprotnike velikih idej pa je značilno, da se jih bojijo in jih zaničujejo. Hkrati obsojajo avtorje, da so predstavili preveč poenostavljeno različico pogleda na svet, in jim mnogokrat očitajo, da na skrivaj služijo interesom vplivnih družbenih skupin, ki bi rade prevladale nad svojo okolico. Tako so v zgodovini velike ideje povzročale tako spore kot nasprotovanja. Kot primere idej, ki se jim niso potrdile njihove domneve, tako navede tezo o koncu zgodovine in zmagoslavju tržnega liberalizma, idejo, da bo socializem zavladal svetu, in fašistične domneve, da bo rasno čiščenje proizvedlo ljudi z nadčloveškimi sposobnostmi. Ne glede na napisano pa sam globoko verjame v idejo globalne civilne družbe, ki bi bila dovolj etično ozaveščena, da bi vsakogar, ki bi se hotel igrati z usodo ljudi ali sveta pri tem onemogočila (Keane 2003: 205–209). Pri tem pa si predstavlja globalno civilno družbo kot globoko pluralno strukturo.

Ko smo že prej omenili velike ideje, se je Leninu leta 1917 tako zareklo, da je imperializem, kar zanj v ekonomskem smislu pomeni monopolistični kapitalizem, najvišji stadij kapitalizma (Lenin 1970: 121–126). Kapitalizem naj bi z monopolizacijo sam sebi uničil konkurenčno bistvo. Tako imperializem pomeni prehodno oziroma umirajočo obliko kapitalizma, kajti monopolizacijo vidi kot dober korak k podružbljanju gospodarstva, ki naj bi ji sledil.

Malce kasneje v zgodovini pa so ljudje ugotovili, da obstaja še višja stopnja, kot je imperializem, kajti kapitalizem, kot se je izkazalo, je jako prilagodljiva pošast. Neki jezni prebivalec ga je tako skupaj s sodelavcem leta 1990 opazil v njegovi novi obliki – Imperiju. Opazovala sta ga tja do leta 1997, nato pa svoje ugotovitve spravila na papir. Le-te so presenetljive. Novemu organizmu naj bi uspelo pobegniti ozkim nacionalnim mejam in se znebiti svojega središča (Negri 2002: 9–14). Na svetu nima več meje in je vseobsegajoč. Še več, lotil se je manipulacije z živimi bitji in sedaj se bogati prek biopolitične produkcije – produkcije samega družbenega življenja, kjer se ekonomsko, politično in kulturno vse bolj prekriva in vzajemno investira z namenom, da se oblikuje novi človek, primeren za delovanje znotraj novega, večnega sistema, ki je tako dober, da

predstavlja kar sam konec zgodovine. Čeprav se ima Imperij za miroljubnega, pa praksa kaže drugače. Prvotna najditelja tako ugotavljata, da je Imperij sila nevarna zadeva in da se mora multituda – skupnost živih bitij, ki ljubijo pluralnost, prek aktivistične tradicije temu upreti in najti pot, da ga premaga (Negri 2002: 327–329). Rešitev se še išče.⁹

Kot enega od možnih odgovorov vidi ekonomist Rudolf Hickel kot socialno in ekonomsko oblikovan kapitalizem, nekakšen hibridni kapitalizem, ki je podoben državnomonopolističnemu kapitalizmu (Hickel 2005: 5). Glavna težava je dejstvo, da ne obstaja model političnega krotjenja kapitalizma. Perspektiv, ki bi segale zunaj kapitalizma, ne vidi.

Thomas S. Sekine pa prisega na lokalne rešitve (Sekine 2004: 231–242). Tako si zamišlja tri družbene sektorje, ki bi se med sabo prepletali. Sam sistem poimenuje utopija treh sektorjev. Najpomembnejši je prvi sektor, ki ga sestavljajo lokalne skupnosti, ko štejejo med 100.000 in 150.000 ljudi. Drugi sektor predstavljajo mesta in tretji sektor velike firme.

Lokalne skupnosti bi se specializirale na proizvodnjo kvalitativnih dobrin, ostala dva sektorja pa na kvantitativne dobrine. Samo lokalne skupnosti bi lahko imele lastništvo nad zemljo, medtem ko bi si prebivalci v mestih lastili deleže iz tretjega sektorja. Na takšen način naj bi različne skupnosti dobile nadzor nad premoženjem, in to naj bi predstavljalo vmesno pot med privatno in državno lastnino. Za Sekina je vprašanje privatne lastnine v odnosu do kolektivne lastnine ključnega pomena. V družbi, ki jo predlaga, pa naj bi obstajala dva tipa denarja: lokalni in splošni denar. Prvi bi krožil

⁹ Žižek poda svoje stališče ne o rešitvi, temveč o načinu uresničitve le-te (Žižek 2001: 1–5). Meni, da se danes vsako politiko, ki ni zgolj skupek serij pragmatičnih intervencij, ampak je politika resnice, označi kot totalitarno. Zato mora politika resnice vnovič dobiti podobo leninistične intervencije. Vrnitev k Leninu je podvig, ki pomeni iskanje unikatnega trenutka, ko se misel preobrazi v kolektivno organizacijo, vendar se še ne fiksira v institucijo (npr. RKC, IPA, Stalinistična stranka – država,...). Njegov namen ni niti podoživljanje starih dobrih revolucionarnih časov in niti pragmatično-oportunistično prilagajanje starega programa novim pogojem, temveč ponovitev leninistične kretnje v trenutnih globalnih pogojih, s katero se začne politični projekt, ki bi spodkopal totalnost liberalno-kapitalističnega svetovnega reda. Ta projekt bi se neustrahovano označil za nosilca in akterja resnice, ki bi interveniral v sedanjo globalno situacijo s stališča potlačene resnice. Kar je krščanstvo naredilo za rimski imperij – to globalno politično občestvo, bi morali mi danes narediti proti današnjemu Imperiju.

znotraj skupnosti, drugi pa med sektorji in mesti. Menjalni tečaj med njima pa naj bi znašal ena na ena.

Veliko ljudi išče rešitve in možnosti za alternativni gospodarski sistem. Tu smo navedli samo dva, našlo pa bi se še mnogo podobnih. Na podlagi do zdaj zbranih podatkov pa preidimo sedaj na verifikacijo hipotez.

7. VERIFIKACIJA HIPOTEZ

HIPOTEZA 1

Trg je v svojem delovanju neegalitaren in kaotičen.

Prvo del te hipotezo o neegalitarnosti lahko v celoti potrdimo. Glede na prikazane podatke neenakosti v svetu je več kot očitno, da živimo v okolju, ki je daleč od egalitarnega. Čeprav se splošni svetovni standard veča, pa ima še vedno zelo malo ljudi zelo velike količine kapitala v svoji lasti.

Prav tako lahko potrdimo drugi del hipoteze o kaotičnosti tržnega sistema. Tudi če odmislimo vse ostale učinke tržnega gospodarstva, ki mu jih je težje ekskluzivno pripisati, le-ta še vedno povzroča gospodarske krize, ki imajo nepredvidljive učinke, zelo težko pa jih je tudi napovedati. Dandanes v času tako imenovanega kazino kapitalizma pa za razliko od preteklosti stvari potekajo še veliko hitreje in še bolj nepredvidljivo.¹⁰

Glede na to, da sta bila potrjena tako prvi kot drugi del hipoteze, le-ta v celoti drži in je s tem potrjena.

HIPOTEZA 2

Internetno planiranje nam lahko omogoča bolj demokratičen in stabilnejši ekonomski sistem.

¹⁰ Glej Strange (1998).

Drugo hipotezo pa lahko samo delno potrdimo, kajti v končni fazi gre le za teorijo. Potrebni bi bilo še več praktičnih nastavkov, prek katerih bi ugotovili, ali to popolnoma drži. Glede na preteklo prakso socialističnih sistemov¹¹ in podobna razmišljanja ljudi, ki iščejo alternativen gospodarski sistem (nekaj jih je navedenih že v tem tekstu), pa sklepamo, da opisane ideje le ne »visijo« popolnoma v zraku, ampak imajo konkretno dediščino tu na realnih zemeljskih tleh. Zaradi naštetih razlogov se hipoteza delno potrdi.

8. SKLEP

Menimo, da je bil glavni cilj te naloge dosežen. Prek neke osnovne kritike kapitalizma najprej potrditi, da je razmišljanje o alternativnih sistemih smiselno, nato pa predstaviti neko možno različico vizije razvoja. Kot pa je bilo omenjeno, gre tu vendarle za teorijo in vedno se postavlja konkretno vprašanje, kako priti iz točke A v točko B. Treba se je potruditi in poskušati najti načine, da se takšne zamisli uresničijo, kajti kot je nekoč dejal Karl Marx, je vsak korak stvarnega gibanja pomembnejši od ducata programov (Marx 1972: 9). Marx je tudi menil, da je treba izhajati iz realnih pogojev, ki so tu in zdaj (<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1883/death/burial.htm>, 20. 10. 2005). Tako je osnova človekovega razvoja proizvodnja materialnih sredstev, kajti ljudje morajo najprej jesti, piti in imeti streho nad glavo, šele potem se lahko posvetijo politiki, znanosti, umetnosti ali drugim dejavnostim.

Področje ekonomije je bistvenega pomena in če pogledamo način poslovanja velikih kapitalističnih podjetij, se le-te dandanes pri svojem delu zelo zanašajo na uporabo računalnikov, računalniških omrežij in statističnih podatkov. Menimo, da bi katerikoli gospodarski sistem, ki bi poskušal ostati na isti ravni storilnost kot v sedanjem sistemu, moral iti po podobni poti in s podobnimi tehničnimi sredstvi. Hayek (Hayek 1992) sicer dvomi v zadostno organizacijsko sposobnost človekovih možganov za upravljanje celotne države, a pri tem verjetno zaradi svoje starosti pozabi na praktično neizmerne možnosti,

¹¹ Glej zgodovino Sovjetske zveze, socialistične Jugoslavije ali različnih komun (npr. poglavja iz Cameron 2004).

ki nam jih nudi novodobna računalniška tehnologija.¹² Hayek omenja tudi uporabo plemenskega divjaka, ki se noče prilagoditi modrosti samoorganizirajočega se tržnega sistema (pri tem ne omeni, da so odnosi znotraj kapitalističnih podjetij v svojem bistvu planski).¹³ Tako očita poskus izgradnje novega človeka socialistom, sam pa v svojem navdušenju ne opazi, da kapitalizem počne ravno to. Namesto da bi se prevladujoča ekonomska teorija prilagajala človeku, se mora danes človek prilagajati ekonomski teoriji, katere predpostavke so milo rečeno dvomljive.¹⁴ Prav tako pa so za nas dvomljivi Hayekovi argumenti proti socializmu, kajti vprašljiva se nam zdi (če uporabimo njegovo priljubljeno besedno zvezo) njihova dejstvena točnost.

Omenjena ideja bi verjetno koristila celotnemu okolju, tako družbenemu (če ne drugega, bi se najbrž skrajšal delavnik) kot naravnemu (npr. boljša skrb za naravo). Končno bi bila bolj ali manj družbeno neodgovorna »nevidna« roka trga zamenjana s preverljivim planom družbenega konsenza. Na neki način bi se opisani sistem lahko imel tudi za resnično liberalnega, saj bi omogočal kar najširšo svobodo za največje možno število ljudi in ne samo, kot to velja danes, da liberalizem predstavlja predvsem svobodo bogatih.¹⁵ Sistem tako »ljubi« svobodo, a takšno, ki je čim bolj enaka za vse.

¹² Hayek (Hayek 1992: 89) tako zapiše: »Tako malo, kot je mogoče, da bi človeški možgani kdajkoli popolnoma razložili sami sebe, je malo mogoče tudi, da bi možgani razložili ali napovedali rezultat interakcije velikega števila človeških možganov.«

¹³ »Kot bom dokazal kasneje, sem prepričan, da je atavistično hrepenenje po življenju razkošno obarvanega divjaka najpomembnejši vir kolektivistične tradicije (Hayek 1992: 23).«

¹⁴ Hayek tako pravi (Hayek 1992: 12): »Trditev, da smo zaradi superiorne sposobnosti kapitalizma, da uporabi razpršeno vedenje, prisiljeni kapitalizem ohraniti, še posebno v luči moje trditve, da močni instinktivni in racionalistični impulzi nasprotujejo morali in institucijam, ki jih ta zahteva, zastavlja vprašanje, kako smo prišli do takšnega nenadomestljivega reda.«

¹⁵ Zanimivo je, kot sami opažamo, stalno zapletanje liberalcev v protislovja. Tako slovenski liberalni prvak Mičo Mrkaić zapiše (<http://www.finance-on.net/show.php?id=136847>, 13.11.2005): »Poleg zniževanja brezposelnosti je pomembno tudi povečevanje socialne mobilnosti. Tudi če je brezposelnost nizka, pa je neki sloj ljudi obsojen na "večno" delo v slabo plačanih marginalnih službah, je verjetnost izbruha nemirov v tem sloju večja. Zanimivo je, da se nemiri skorajda niso pojavljali med izseljenci v Ameriko, ki so tja odhajali v 20. stoletju in v primerjavi s katerimi današnji francoski izgredniki živijo v naravnost neverjetnem razkošju. Del odgovora je verjetno v tem, da je velika socialna mobilnost ameriške družbe dajala še tako revnemu imigrantu možnost ali vsaj upanje, da postane uspešen. Tega upanja danes v Franciji ni prav veliko. Glavni krivci za francosko zgodbo so torej znani: trgi dela, okuženi s socializmom in cepljeni z razizmom! Povečevanje socialne mobilnosti pa je težava, s katero se moramo soočiti tudi pri nas. Komunizem je ob vseh svojih defektih imel visoko socialno mobilnost, ki se je po koncu komunizma zmanjšala. Prav zato sem v svojem "benchmark" gospodarskem programu že lani predlagal korenit ukrep za povečanje socialne mobilnosti, to je plačevanje staršev za šolski uspeh njihovih otrok. Brez dvoma bi tak ukrep povečal pritisk staršev na učence, še posebno tiste iz revnejših družin, saj bi jim subvencija pomenila

Ne glede na prej povedano pa je treba priznati, da je predlagana ideja glede na stanje v svetu precej utopična.¹⁶ Če ne zaradi drugega, ker bi od ljudi zahtevala sprejetje ideje t. i. univerzalnega bratstva oziroma dejansko upoštevanje biblične zapovedi ljubezni do bližnjega. Danes bi tudi težko našli tako zagnane ljudi, kot je bil Marx, ki je bil za altruistično idejo, v katero je verjel, pripravljen žrtvovati praktično ves svoj čas in zdravje (<http://www.abc.net.au/rn/talks/8.30/helthrpt/stories/s57321.htm>, 20. 10. 2005). Ljudje pa so v sedanjem času pravzaprav siljeni v individualizem, če hočejo uspeti v današnjem svetu. Kapitalistična logika atomizira ljudi in dokler se sami ne odločijo upreti statusu quo, lahko posameznik naredi le bore malo. S tem se strinja tudi Jože Vogrinc, ko pravi, da je izkušnja socializma najbrž v tem, da tega ni mogoče narediti tako, da nekdo osvobodi druge v njegovem imenu in da to naredi s kakršnimkoli receptom (Vogrinc 2002: 128). Verjetno je to res eden od razlogov, zakaj je propadel jugoslovanski samoupravni socializem, le da je bil po našem mnenju tu problem še dvostranski, kajti

večji delež dohodka. S tem pa bi se dosegel zaželeni učinek: v družbi, kjer je znanje vse bolj cenjeno blago, bi povečali količino znanja med tistimi sloji, ki jim ga v povprečju najbolj primanjkuje.«

Po našem mnenju je v pričujočem sestavku opaziti vsaj tri kontradikcije. Kot prvo Mrkaić praktično v isti sapi obtožuje socializem za nizko družbeno mobilnost, hkrati pa mu pripisuje visoko družbeno mobilnost. Kot drugo že samo zagovarjanje ideje, da je komunizem omogočal visoko družbeno mobilnost, na neki način spodbija enega od glavnih argumentov za kapitalizem – se pravi visoko družbeno mobilnost, kajti ravno v tržnem gospodarstvu naj bi veljalo, da če se zelo trudiš, se lahko povzpneš kamorkoli hočeš (že prej navedeni podatki pa kažejo drugačno sliko). Kot tretje pa je narava predlagane rešitve zelo neliberalna, kajti predstavlja večjo vlogo države v gospodarstvu (nekaj, kar je proti liberalnim načelom), prav tako pa je prisotno omejevanje svobode državljanom, s tem da vsevedna država odloča o tem, kaj je v njihovem najboljšem interesu.

¹⁶ Žižek o utopijah (Žižek 2004: 184–185): »Leto 1990 – leto sesutja komunizma – je splošno razumljeno kot leto sesutja političnih utopij: danes živimo v postutopičnem svetu pragmatičnega upravljanja, ker smo bili deležni trde lekcije o tem, kako se plemenite utopije končajo v totalitarnem terorju ... Toda najprej se moramo spomniti, da je temu domnevemu sesutju utopij sledila desetletna vladavina zadnje velike utopije, utopije globalne kapitalistične liberalne demokracije kot »konca zgodovine« – 11. september zaznamuje konec TE utopije, vrnitev k realni zgodovini novih zidov ali konfliktov po sesutju berlinskega zidu. Ključno je, da vidimo, kako se je »konec utopije« ponovil v samorefleksivni gesti: ultimativna utopija je bila sama predstava, da smo po koncu utopij na »koncu zgodovine«. Za Žižka utopija ne pomeni zamišljanje nemogoče idealne družbe, temveč je utopija dobesedno konstrukcija utopičnega prostora, družbenega prostora zunaj obstoječih parametrov, parametrov tega, kar se kaže kot »mogoče« v obstoječem družbenem univerzumu. »Utopična« je tista gesta, ki spremeni koordinate mogočega. »Ta »utopija« je stvar najgloblje nuje, nekaj, v kar smo porinjeni, ker gre za preživetje, ker ni več mogoče nadaljevati v parametrih »mogočega«. To utopijo je treba zoperstaviti tako standardnemu pojmu političnih utopij, knjig, ki vsebujejo projekte, za katere v osnovi ni niti mišljeno, da bi jih realizirali (npr. Platonova Država), kot tudi tistemu, o katerem praviloma govorimo kot o utopični praksi samega kapitalizma: proizvodi, ki evocirajo utopične užitke, libidinalna ekonomija, ki sloni na dinamični zbujanja novih in novih transgresivnih želja in praks...«

partija ni bila pripravljena prepustiti oblasti ljudstvu, ljudstvo pa ni bilo pripravljeno prevzeti oblasti.

Na koncu dneva očitno vedno pridemo do vprašanja ustrezne politične kulture in njene večne neustreznosti. Naš komentar je, da se kot človeštvo očitno še nismo naučili biti dovolj dosledni egoisti, da bi uvideli, da je dobrobit tvojega soseda v tvojem lastnem egoističnem interesu. Glede na počasnost družbenih sprememb se bomo verjetno še kar načakali. Do takrat pa si bodo ljudje, ki jim stanje na tem planetu ne diši, lahko prepevali naslednji verz velikega politika in misleca:

Oh it's a disgrace to see the
Human-race in a rat race, rat race
You got the horse race
You got the dog race
You got the human-race
But this is a rat race, rat race

(Bob Marley, Rat Race)

9. VIRI

KNJIGE:

- Bučar, Bojko, Zlatko Šabič in Milan Brglez (2002): Navodila za pisanje seminarske naloge in diplomskega dela. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Cameron, Rondo in Larry Neal (2003): A concise economic history of the world: from paleolithic times to the present. New York, Oxford: Oxford university press
- Capra, Fritjof (1988): The turning point: science, society and the rising culture. New York: Bantam
- Dilas-Rocherieux, Yolene (2004): Utopija- ali spomin na prihodnost: Od Thomasa Mora do Lenina, večne sanje o drugačni družbi. Ljubljana: Mladinska knjiga
- Gharajedaghi, Jamshid (1999): Systems thinking: Managing chaos and complexity. Woburn: Butterworth Heinemann
- Goody, Jack (2004): Capitalism and modernity- The great debate. Cambridge: Polity press
- Hayek, Friedrich A. (1992): Usodna domišljavost: Napake socializma. Ljubljana: Krt
- Jančič, Zlatko (1999): Celostni marketing. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Keane, John (2003): Global civil society?. Cambridge: Cambridge university press
- Lenin, V. I. (1970): Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma. Ljubljana: Tiskarna ČGP »Delo«
- Marx, Karl in Frederick Engles (1972): Kritika gotskog i erfurtskog programa. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod
- Maslow, Abraham H. (1987): Motivation and personality. New York: HarperCollins publishers
- Negri, Antonio in Michael Hardt (2002): Imperij. Ljubljana: Študentska založba
- Phillips, Paul (2003): Inside capitalism- An introduction to political economy. Halifax: Fernwood publishing

- Smith, Peter (1998): Explaining chaos. Cambridge: University press
- Soros, George (1998): The crisis of global capitalism: Open society endangered. New York: PublicAffairs
- Statistični letopis 2004. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije
- Strange, Susan (1998): Mad money. Manchester: Manchester university press
- Žižek, Slavoj (2001): On belief: Thinking in action. New York: Routledge-Taylor&Francis group
- Žižek, Slavoj (2004): Paralaksa: Za politični suspenz etičnega. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo

ZBORNIKI:

- Chomsky, Noam (2001): Free trade and free market- Pretense and practice. V Fredric Jameson in Masao Miyoshi (ur.): The cultures of globalization, 356-370. Durham in London: Duke university press
- Sekine, Thomas T. (2004): Socialism beyond market and productivism. V Robert Albritton et al. (ur.): New socialism- Futures beyond globalization, 229-244. London in New York: Routledge- Taylor&Francis group
- Vogrinc, Jože (2002): Drage poslušalke in spoštovani gledalci: http!- O nenehnem revolucioniranju komunikacijskih tehnologij. V Ciril Oberstar et al. (ur.): Revolucija, 109-128. Ljubljana: Mirovni inštitut

ČLANKI:

- Hickel, Rudolf in Paul Nolte (2005): Socializem kot alternativa neoliberalizmu- Marksizem oživlja. Delo, 12.9.: 5

INTERNETNI VIRI:

- Amos web
<http://www.amosweb.com/gls/> (10.4.2005)
- Bob Marley- Rat Race
<http://www.bobmarley.com/songs/songs.cgi?ratrace> (26.10.2005)
- Carnevale, Anthony P. in Stephen J. Rose (2003): Socioeconomic Status, Race/Ethnicity, and Selective College Admissions
http://www.tcf.org/Publications/Education/carnevale_rose.pdf (1.10.2005)
- Census- Income, Poverty, and Health Insurance Coverage in the United States: 2004
<http://www.census.gov/prod/2005pubs/p60-229.pdf> (1.10.2005)
- Economic expert
<http://www.economicexpert.com/> (4.10.2005)
- Engels F.- Frederick Engels' Speech at the Grave of Karl Marx
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1883/death/burial.htm> (20.10.2005)
- Forbes- The world's richest people 2005
http://www.forbes.com/billionaires/2005/03/10/cz_lk_lg_0310billintro_bill05.htm
1 (1.10.2005)
- Gapminder- Human development trends 2005
<http://www.gapminder.org/index.html> (1.10.2005)
- Geography about
<http://geography.about.com/cs/countries/a/numbercountries.htm> (2.8.2005)
- IMF World Economic Outlook- April 2005; statistični dodatek
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2005/01/pdf/statappx.pdf> (2.8.2005)
- Inequality Matters- Conference briefing booklet
<http://www.inequality.org/facts.html> (1.10.2005)
- Karl Marx's Health Problems
<http://www.abc.net.au/rn/talks/8.30/helthrpt/stories/s57321.htm> (20.10.2005)
- Mrkaić Mićo (2005): Kdo je kriv za gnitje Francije?. Finance, 10.11.
<http://www.finance-on.net/show.php?id=136847> (13.11.2005)
- The American institute of stress- Job stress
<http://www.stress.org/job.htm> (3.8.2005)

- The History box- Panics, depressions and economic crisis prior to 1930
http://thehistorybox.com/ny_city/panics/panics_article1c.htm (11.10.2005)
- UNDP- Human development report 2005 indicators
http://hdr.undp.org/reports/global/2005/pdf/HDR05_HDI.pdf (5.8.2005)
- Wordreference
<http://www.wordreference.com/index.htm> (10.4.2005)
- World Bank- World development indicators 2005
<http://www.worldbank.org/data/wdi2005/wditext/Cover.htm> (3.8.2005)